

University of Zanjan
The Journal of

Ethical Reflections

Vol. 3, Issue 3, No.11, Autumn 2022, pp. 115-149.

Online ISSN: 2717-1159 / Print ISSN: 2676-4810

<http://jer.znu.ac.ir>

Original Research

Development, Validation, Reliability and Normalization of Benefit and Cost Scales: as a Factor to Explain Why Ethical Behaviors are Performed or Not Performed in Various Life Situations

Arezou Delfan Beiranvand,¹ Khosro Rashid²

Abstract

The present study aims at developing, validating, checking reliability, and normalizing benefit and cost scales as a factor to explain why ethical behaviors are performed or not performed in various situations. In this study, to collect data, a mixed method (Sequential Exploratory plan) is used. In the first stage (qualitative part), through phenomenological qualitative research, an interview (structured interview) is performed with 222 people. Sampling method is availability sampling method based on theoretical saturation. The explicit content analysis method is used to analyze the interview data. The results indicate two benefit factors (psychological benefit and situational benefit) for why to perform and two cost factors (psychological cost and situational cost) for why not to perform ethical behaviors. In the second stage (quantitative part), based on the findings of coding and editing of the themes of the information obtained from interviews, two scales of benefit (33 items) and cost (26 items) are developed to measure identified factors, called psychological benefit, situational benefit, psychological cost, and situational cost. Then, based on the multi-stage cluster random sampling method, 1093 second grade high school students (515 girls and 578 boys) in Hamedan city, Iran, participated in the study. Exploratory factor analysis, content validity method, and concurrent validity are used to **examine the validity of the scale and Cronbach's alpha coefficient is used to investigate the reliability** of the scale. The results of exploratory factor analysis show 4 factors, named **psychological benefit, situational benefit, psychological cost, and situational cost. The estimated Cronbach's alpha reliability coefficient for the whole benefit scale is 0.954, which is 0.918 and 0.934 for subscales of psychological benefit and situational benefit, respectively. The Cronbach's alpha coefficient for the whole cost scale is 0.965, which is 0.949 and 0.928 for subscales of psychological cost and situational cost, respectively.** According to the results, it can be said that profit and cost scales have suitable validity and reliability, and can be used in various work, academic, social, family, political, and economic situations in relation to the reasons for doing and not doing ethical behaviors.

Keywords: Moral, Moral Behavior, Benefit and Cost, Validity, Reliability, Normalization, Students.

Received: 22 July 2022 | **Accepted:** 16 Sep. 2022 | **Published:** 7 Oct. 2022

1. **Corresponding Author**, Ph.D. Candidate in educational psychology, Faculty of Economics and Social Sciences, Bu-Ali Sina University, Hamadan, Iran. Email: arezou.delfan14@gmail.com

2. Associate Professor, Department of Psychology, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran. Email: khosrorashid@yahoo.com

دانشگاه زنجان

فصلنامه تأملات اخلاقی

دوره سوم، شماره سوم (پیاپی ۱۱)، پاییز ۱۴۰۱، صفحات ۱۱۵-۱۴۹.

شاپا الکترونیکی: ۱۱۵۹-۲۷۱۷، شاپا چاپی: ۴۸۱۰-۲۶۷۶

مقاله پژوهشی

ساخت، اعتباریابی، رواسازی و هنجاریابی مقیاس‌های سود و زیان به عنوان عاملی برای تبیین چرایی انجام دادن و ندادن رفتارهای اخلاقی در موقعیت‌های گوناگون زندگی

آرزو دلفان بیرانوند^۱، خسرو رشید^۲

چکیده

این پژوهش با هدف ساخت، اعتباریابی، رواسازی و هنجاریابی مقیاس‌های سود و زیان به عنوان عاملی برای تبیین چرایی انجام دادن و ندادن رفتارهای اخلاقی در موقعیت‌های گوناگون زندگی انجام شد. در این پژوهش از روش ترکیبی (از نوع طرح اکتشافی) استفاده شد. در مرحله اول (بخش کیفی) با روش پژوهش کیفی از نوع پدیدارشناختی، ابتدا با ۲۲۲ نفر مصاحبه (مصاحبه ساختاریافته) انجام شد. روش نمونه‌گیری در دسترس و براساس اشباع نظری بود. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات حاصل از مصاحبه‌ها از روش تحلیل محتوای آشکار استفاده شد. نتایج دو عامل سود (سود روانشناختی و سود موقعیتی) برای چرایی انجام دادن و دو عامل زیان (زیان روانشناختی و زیان موقعیتی) برای چرایی انجام ندادن رفتارهای اخلاقی را نشان داد. در مرحله دوم (بخش کمی)، براساس کدگذاری و تدوین مضامین اطلاعات حاصل از بررسی مصاحبه‌ها، دو مقیاس سود (۳۳ گویه‌ای) و زیان (۲۶ گویه‌ای) برای اندازه‌گیری عامل‌های شناسایی شده‌ی سود روانشناختی، سود موقعیتی، زیان روانشناختی، و زیان موقعیتی ساخته شدند. سپس براساس روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای چندمرحله‌ای تعداد ۱۰۹۳ نفر دانش‌آموز دبیرستانی مقطع متوسطه دوم (۵۱۵ نفر دختر و ۵۷۸ نفر پسر) در شهر همدان در پژوهش شرکت کردند. برای بررسی روایی ابزار از روش‌های تحلیل عاملی اکتشافی، روایی محتوایی و روایی همزمان و برای بررسی پایایی آن از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. نتایج تحلیل عامل اکتشافی، ۴ عامل سود روانشناختی، سود موقعیتی، زیان روانشناختی و زیان موقعیتی را نشان داد. ضریب پایایی ابزار با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ برای کل مقیاس سود ۰/۹۵۴ و برای خرده مقیاس‌های سود روانشناختی و سود موقعیتی به ترتیب ۰/۹۱۸ و ۰/۹۳۴ و ضریب آلفای کرونباخ برای کل مقیاس زیان ۰/۹۶۵ و برای خرده مقیاس‌های زیان روانشناختی و زیان موقعیتی به ترتیب ۰/۹۴۹ و ۰/۹۲۸ به دست آمد. بر پایه یافته‌های پژوهش می‌توان گفت که مقیاس‌های سود و زیان از روایی و پایایی مناسبی برخوردار است و می‌تواند در موقعیت‌های گوناگون کاری، تحصیلی، اجتماع، خانوادگی، سیاست، و اقتصاد در رابطه با علت انجام دادن و انجام ندادن رفتارهای اخلاقی به کار برده شود.

واژه‌های کلیدی: اخلاق، رفتار اخلاقی، سود و زیان، اعتباریابی، هنجاریابی، دانش‌آموزان.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۳۱ | تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۲۵ | تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۷/۱۵

۱. نویسنده مسؤول، دانشجوی دکتری روانشناسی تربیتی، دانشکده علوم اقتصادی و اجتماعی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

arezou.delfan14@gmail.com

۲. دانشیار گروه روان‌شناسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. khosrorashid@yahoo.com

* این مقاله مستخرج از رساله دکتری آرزو دلفان بیرانوند است.

مقدمه

اخلاق اصطلاحی است که برای توصیف معیارهای رفتار درست و نادرست استفاده می‌شود. این معیارها به روابط اجتماعی ما نظم می‌دهد و موجب تسهیل زندگی اجتماعی می‌شود (Greene, 2015, Graham et-al., 2011, p. 368). اخلاق زیر پا گذاشتن منافع شخصی نیست، بلکه برقراری تعادل بین منافع شخصی و منافع دیگران است (Frimer, Schaefer & Oakes, 2014, p. 790). جنوف-بولمن و کارنس نظام اخلاقی را مشتمل بر دو دیدگاه نظم‌بخشی بر اساس نظام فعال‌ساز رفتاری و مهارگری رفتاری می‌داند، یعنی اخلاق شامل «باید» و «نباید» است؛ این دستورالعمل‌ها رفتار، افکار و احساسات ما را کنترل می‌کنند و همچنین آنها معتقدند که انگیزه‌های اخلاقی دارای شکل‌های مختلفی‌اند، برخی شخصی هستند (مانند خود سرکوبی و سازندگی)، برخی دیگر بین‌فردی (مانند آسیب‌زدن، کمک کردن) و برخی دیگر در سطح گروه (مانند نظم و عدالت اجتماعی) (Janoff-Bulman & Carnes, 2013, p. 219). موقعیت‌های مختلف اجتماعی و روابطی که فرد در آن موقعیت دارد، می‌توانند انگیزه‌های اخلاقی گوناگونی را در زمان‌های مختلف ایجاد کنند (Rai & Fiske, 2011, p. 57).

روانشناسی اخلاق از شاخه‌های فلسفه اخلاق، حوزه‌ای است که به اخلاق هنجاری مربوط می‌شود و این را که مردم چگونه عمل کنند و چه رفتارهای درست و نادرست هستند، مورد مطالعه قرار می‌دهد (Hester & Gray, 2020, p. 2). رفتار اخلاقی عبارت است از مجموعه‌ای از اعمال و رفتارهای مورد پذیرش جامعه که از طریق پاداش و تنبیه فراگرفته می‌شوند (Rai & Holyoak, 2013, p. 998). همچنین رفتار اخلاقی به میزان سازگاری یک رفتار، تصمیم و پیامدهای عملکرد با استانداردهای اخلاقی و ارزش‌های مورد حمایت و مربوط به سازمان اشاره دارد (Scholl, Mederer, & Scholl, 2016, p. 1). از نظر کانت، رفتار اخلاقی آن است که از هر قید و مقصودی به دور باشد و هدف فقط انجام تکلیف به حکم وظیفه باشد (به نقل از: رجب پور و همکاران، ۱۴۰۱، ص ۷۳).

یکی از مباحث بسیار مهم در روانشناسی اخلاق آن است که چه عواملی باعث می‌شوند تا افراد در موقعیت‌های گوناگون کاری، تحصیلی، اجتماع و خانواده، به‌طور اخلاقی رفتار کنند؟ چه عواملی جلوی انجام رفتارهای اخلاقی از سوی افراد را در موقعیت‌های گوناگون زندگی می‌گیرند؟

در راستای پاسخ به این پرسش‌ها، برخی از نظریه‌پردازان مانند فروید، معتقدند که عملکرد مطلوب اخلاقی مستلزم شکل‌گیری فراخود است و اخلاق را بر اساس قوانین و قراردادهای اجتماعی تعریف می‌کند و عمل اخلاقی را هم‌نوازی با این قوانین و قراردادهای می‌داند (Freud, 1950, p. 212-214). پیازه معتقد است که رشد اخلاقی همانند رشد شناختی، طی مراحل (تفکر اخلاقی ناهمخوان، اخلاق مبتنی بر همکاری اولیه با دیگران، اخلاق مبتنی بر همکاری خودمختارانه) صورت می‌گیرد (Piaget, 1932, p.4). از نظر کلبرگ، اگر اصول اخلاقی شناخته شود، عمل اخلاقی

برانگیخته می‌شود (Kohlberg, 1969, p. 480). فرض کلبرگ این بود که اگر استدلال اخلاقی رشد یابد، افراد تمایل بیشتری به رفتار اخلاقی دارند. کلبرگ فرض می‌کند که استدلال اخلاقی عامل مهمی است که در قضاوت اخلاقی و تصمیم برای عمل اخلاقی وحدت ایجاد کرده و نقش اصلی را ایفا می‌کند (Cheng, 2014, p. 135). یکی از انتقادات اساسی به کلبرگ از ناحیه کارول گیلیگان در کتاب مشهورش با نام *یک صدای متفاوت: تئوری روانشناختی و رشد زنان* بیان شده است. گیلیگان بیان کرد که کلبرگ پژوهش خود را در زمینه رشد اخلاقی بر روی آزمودنی‌های مذکر انجام داده است، در حالی که زنان از چشم‌انداز متفاوتی به مسایل اخلاقی می‌نگرند؛ به این معنا که برای زنان توجه به انسان مهم‌تر از اطاعت از اصول اخلاقی انتزاعی است و برای مردان عدالت یعنی حفظ اصول، حقوق و قوانین مهم‌تر است. بر اساس دیدگاه گیلیگان، اخلاق از تجربه همدلی و مهرورزی ناشی می‌شود و وابستگی متقابل و رابطه در دستیابی به اهداف اخلاقی اهمیت دارند (Gilligan, 1993, p. 39). ویگوتسکی از خاستگاه اجتماعی کنش اخلاقی سخن می‌گوید. از دید او رشد اخلاق به ضرورت براساس بافت خاص اجتماعی، فرهنگی و تاریخی محقق می‌شود و تفاوت اشخاص در توانایی استدلال، تحت تأثیر خاص و متمایز محیط اجتماعی - فرهنگی در کنش‌های ذهنی است (Vygotksy, 1962, p. 8). همچنین جان دیویی اخلاق را امری اجتماعی می‌داند و آن را در موقعیت تعریف می‌کند. به عقیده او فضایل اخلاقی مانند درستکاری، شرافت و عفت، به خودی خود دارای ارزش نیستند، بلکه ارزش آن‌ها وابسته به نقشی است که در زندگی اجتماعی ایفا می‌کنند (Dewey, 1985, p. 978). در نظریه رفتارگرایی، تعیین‌کننده‌های رفتار اخلاقی، تشویق‌ها و تنبیه‌ها هستند (باقری، ۱۳۷۷، ص ۱۶۳). براساس دیدگاه رفتارگرایی بی. اف. اسکینر در رشد اخلاقی، رفتار اخلاقی انعکاس شرطی شدن گذشته کودک است. کودک اخلاق را از طریق تقویت اجتماعی (پاداش و تنبیه) در پاسخ به اعمال خود یاد می‌گیرد (Skinner, 1971, p. 4). بندورا بر جنبه اجتماعی - شناختی رشد اخلاقی تأکید می‌کند؛ به این معنا که اخلاق از طریق یادگیری مشاهده‌ای و الگوها شکل می‌گیرد. براساس دیدگاه بندورا رفتار از جمله اخلاق، به طور عمده به دلیل یادگیری نقش‌های مناسب از مشاهده اعمال بزرگسالان و همسالان شکل می‌گیرد و همچنین اخلاق از طریق تقویت جانشینی (برای نمونه، تصور عواقب رفتار الگوها) صورت می‌گیرد (Bandura, 1999, p. 29-30). فلاسفه یونان باستان از جمله سقراط معتقد بودند: «دانستن خوبی، عمل به خوبی است». آن‌ها با این استدلال که دانستن منجر به عمل می‌شود، رفتار اخلاقی را به صورت موقت تبیین نمودند (Eilertson, 2010, p. 9). فلانگان اخلاق را براساس طبیعت‌گرایی تبیین می‌کند و اخلاق و اخلاقیات را به عنوان اموری طبیعی در کنار سایر پدیده‌های طبیعی به شمار می‌آورد (محمدی منفرد، ۱۴۰۱، ص ۳۰).

براساس دیدگاه نظریه پردازان فوق، به ویژه نظریه‌های اولیه مربوط به رشد اخلاقی، از جمله پیازه و کلبرگ، رفتار اخلاقی همسان با مرحله استدلال اخلاقی در نظر گرفته می‌شد و استدلال اخلاقی به ضرورت به رفتار اخلاقی می‌انجامد (Santrock, 2014, p. 160)؛ یعنی اگر استدلال اخلاقی رشد یابد، افراد گرایش بیشتری برای رفتار اخلاقی نشان خواهند

داد. از این دیدگاه استدلال اخلاقی عاملی کلیدی در قضاوت اخلاقی و تصمیم برای عمل اخلاقی است (Cheng, 2014, p. 135). این درحالی است که گرچه آگاهی اخلاقی و قضاوت اخلاقی به عنوان فرایندهای شناختی، پیش در آمد اهداف اخلاقی و رفتاری در نظر گرفته شده است (Treviño, Weaver, & Reynolds, 2006, p. 952)، اما این نظریه‌ها و پژوهش‌ها به‌طور عمده بر فرایندهای قضاوت اخلاقی مبتنی بر تأمل (فرایندهای تفکر هشیارانه‌ای که انسان‌ها با آن‌ها اخلاقی بودن یا نبودن عمل خاصی را تعیین می‌کنند) متمرکز بوده و بر پیشایندهای عمل اخلاقی کمتر تأکید داشته‌اند (Hardy, & Carlo, 2005, p. 242) و پیوند بین شناخت (قضاوت اخلاقی) و رفتار اخلاقی مدت‌هاست که مفهوم‌پردازی و بررسی شده و ارتباط متوسطی نیز بین این دو یافت شده است (Treviño & Youngblood, 1990, p. 378). صاحب نظرانی چون بلازی به این نتیجه رسیده‌اند که رابطه بین قضاوت اخلاقی و عمل اخلاقی تا حدی ضعیف است (Blasi, 1980, p. 1) و کلبی و دیمن نیز نشان داده‌اند که افرادی که از نظر اخلاقی در سطح بالایی قرار دارند، ظرفیت استدلال اخلاقی چندان پیشرفته‌ای ندارند (Colby & Damon, 1992, p. 114). وبر و گیلسی رابطه بین باورهای اخلاقی و رفتارها را مورد بررسی قرار داده‌اند و تفاوت‌های قابل توجهی بین باورها و رفتارهای واقعی یافته‌اند (Weber & Gillespie, 1998, p. 447). اینرسون نیز بر این باور است که رابطه استدلال اخلاقی کودکان با رفتار اخلاقی آن‌ها ضعیف است (Inerson, 1998)؛ به نقل از شعبانی، ۱۳۹۱، ص ۴۴). برگمن و هارت در پژوهش خود ارتباط ضعیفی میان استدلال اخلاقی و رفتار اخلاقی به‌دست آوردند (Bruggbman & Hart, 1996, p. 340). حتی در دوره‌های بعدی (دورهٔ پسا کلبی) به نقش احتمالی عوامل میانجی استدلال و رفتار اخلاقی توجه شده و به‌ویژه در زمینه‌های فرایندهای اجتماعی مؤثر بر رشد اخلاقی، پژوهش‌هایی انجام شده است (Lesko, 2012, p. 169). نتایج پژوهش یعقوبی و عبدالمی مقدم نشان داد که رابطه بین استدلال اخلاقی و رفتار اخلاقی در نوجوانان معنادار نیست؛ اما با ورود متغیر میانجی شناخت اجتماعی رابطه بین استدلال اخلاقی و رفتار اخلاقی معنادار می‌شود (یعقوبی و عبدالمی مقدم، ۱۳۹۵، ص ۱۶۷).

بر این اساس بسیاری از پژوهشگران از جمله رست، برگمن و هارت و لطف آبادی به این نتیجه رسیدند که رابطه استدلال اخلاقی با رفتار اخلاقی ضعیف است و عمل اخلاقی، به‌ضرورت نتیجه استدلال اخلاقی نیست و عواملی چون انگیزه‌ها، عواطف و عوامل اجتماعی در رفتارهای اخلاقی تأثیرگذار هستند (لطف آبادی، ۱۳۸۴، ص ۷۹؛ Bruggbman & Hart, 1996, p. 340; Rest, 1986, p. 1). بدین ترتیب مسئله شکاف قضاوت اخلاقی و عمل اخلاقی مطرح شد. همین مسئله که رابطه استدلال اخلاقی با رفتار اخلاقی ضعیف است و شناخت رفتار اخلاقی با شناخت ویژگی‌های فرد میسر نیست، بلکه رفتار فرد را باید در فضای اجتماعی و محیط پیرامونش تحلیل کرد (Korten & Moore, 2001, p. 1) و اینکه رفتار اخلاقی فرد ممکن است خلاف استدلال‌ها و قضاوت‌ها انعکاس پیدا کند (کدیور، ۱۳۷۶، ص ۴۳)، نویسندگان این پژوهش را بر آن داشت تا نقش سود و زیان را به عنوان عاملی برای

تیین چرایی انجام دادن و ندادن رفتارهای اخلاقی در موقعیت‌های مختلف زندگی بررسی کنند؛ زیرا امروزه استدلال فلاسفه یونان به همراه نظریه رشد اخلاقی کلبرگ متأثر از آن، به چالش کشیده شده است. مطالعات انجام شده نشان می‌دهند که دانستن خوبی (طبق نظر فلاسفه یونان باستان) و قضاوت اخلاقی (کلبرگ) نمی‌تواند آن چنان که پیش‌تر تصور می‌شد، رفتار اخلاقی را پیش‌بینی کند و تنها یک همبستگی متوسط بین قضاوت اخلاقی و رفتار اخلاقی وجود دارد (Eilertson, 2010, p. 1). همچنین شواهد پژوهشی بیان‌گر آن است که ما برای پی بردن به رفتار اخلاقی لازم است به فراتر از علل شخصیتی و آموزشی صرف بپردازیم. از این‌رو، شاید بتوان شکاف بین استدلال اخلاقی (قضاوت اخلاقی) و رفتار اخلاقی را بر اساس عوامل احتمالی سازه سود (Benefit) و زیان (Cost) تییین کرد. زیرا بر اساس دیدگاه لوری و پیترسون تحلیل سود/زیان (CBA= Cost-Benefit Analysis)، نقش مهمی در زمینه قضاوت اخلاقی دارد. براساس تحلیل سود/زیان می‌توان مازاد کل مزایا را نسبت به هزینه‌ها تخمین زد و بدین ترتیب گزینه‌های موجود را قبل از تصمیم‌گیری درجه‌بندی کرد و سپس اقدام به انجام رفتار مورد نظر کرد (Lowry & Peterson, 2012, p. 258). بنابراین این پژوهش با هدف ساخت، اعتباریابی، رواسازی و هنجاریابی مقیاس‌های سود و زیان به عنوان عاملی برای تییین چرایی انجام دادن و ندادن رفتارهای اخلاقی در موقعیت‌های گوناگون زندگی انجام شد.

از این‌رو، این پژوهش به دنبال پاسخ‌گویی به پرسش‌های زیر است:

تحلیل اطلاعات حاصل از مصاحبه‌ها با افراد چه عواملی را برای تییین چرایی انجام دادن و ندادن رفتارهای اخلاقی در موقعیت‌های گوناگون زندگی نشان می‌دهند؟

آیا تحلیل عاملی اکتشافی عوامل به‌دست آمده از تحلیل محتوا را تأیید می‌کنند؟

آیا مقیاس سود از روایی و پایایی مناسبی برخوردار است؟

آیا مقیاس زیان از روایی و پایایی مناسبی برخوردار است؟

آیا مقیاس‌های سود و زیان از روایی هم‌زمان مناسبی برخوردار هستند؟

جدول هنجار (نرم) مقیاس‌های سود و زیان چگونه است؟

مبنای فلسفی سود و زیان

ارزیابی سود و زیان قدمتی هم‌ارز با تاریخ تفکر دارد و فراز و نشیب‌های بسیاری را در تاریخ فلسفه پشت سرگذرانده است. دو زیر شاخه اخلاق هنجاری یعنی نظریه نتیجه‌گرایی و فایده‌گرایی ارزیابی سود و زیان را مورد توجه قرار داده‌اند. مقصد نهایی ارزیابی سود و زیان عبارت است از زیستی لذت‌مند تا حد ممکن (با نظری حداکثری) و فارغ از درد و رنج (با نظری حداقلی) (نمازی، ۱۳۹۰، ص ۵۲). دیوید هیوم در کتاب رساله در طبیعت آدمی اصل سود و زیان را در انسان میل شمرد و عقل را هم در خدمت آن دانست. از نظر هیوم لذت پاسخ‌نهایی به «پرسش سود چیست؟» و

رنج پاسخ نهایی به «پرسش زیان چیست؟» است. هیوم بیان می‌کند که برخلاف پندار رایج فیلسوفان اخلاق، عقل در مقام کشف ذات فضایل و رذایل نیست و سیطره‌ای هم بر بدن ندارد و اصلاً از جنس محرک‌ها نیست تا بشر را به سویی براند یا از آن باز دارد. عقل یک محاسبه‌گر ساده سود و زیان است؛ یعنی یک مستخدم بی‌اراده نفس و میل که در مقام ابزارسازی است و اگر هم توصیه‌ای می‌کند در قالب قضایای شرطی است؛ مثلاً مانند این که «اگر می‌خواهی در مجموع لذت بیشتر و رنج کمتری ببری و کامیابی‌ات دوام و قوام بیشتر داشته باشد، باید چنین کنی و نه چنان» پس محرک ما لذت ماست و اخلاق هم گزارشی از مجموعه خوشامدها و بدآمدهایمان است. هیوم بر این تأکید کرد که سود هر عملی دست کم یکی از عناصر داوری اخلاقی راجع به آن است، ولی در پذیرش اینکه مبنای منحصر این داوری است، تردید کرد (Hume, 1998؛ به نقل از نمازی، ۱۳۹۰، ص ۵۲). جرمی بنتام در کتاب *مقدمه‌ای بر اصول اخلاق و قانون* در درآمدی بر ارزیابی سود و زیان، ایده فایده و اصل بیشترین خوشبختی و شادکامی را به شکلی صریح و روشن پرورش داد و به دفاع از آن پرداخت. سخن اصلی او این بود که به معنای دقیق کلمه، هیچ چیز را نمی‌توان خوب یا بد دانست، مگر اینکه یا فی‌نفسه خوب یا بد باشد که فقط در لذت یا الم مصداق دارد یا به اعتبار آثار و نتایجش خوب یا بد باشد که فقط در اموری که مقتضی یا مانع لذت و الم هستند، مصداق دارد. بر این اساس او مفاد اصل فایده را چنین تعریف کرد که هر عملی تنها از این جهت قابل ارزش‌داوری است که بینیم در جهت افزایش یا کاهش شادی، خوشحالی و کامیابی جامعه است؛ عملی خوب است که بیشتر در جهت خوشحالی و خوشبختی آدم‌هاست تا بدحالی‌شان. منظور از خوشحالی و خوشبختی عبارت است از لذت که این ایده هدونیسیم «Hé donisme» یا لذت‌گرایی نامیده می‌شود و منظور از آدم‌ها، آن دسته از آدمیانی است که مجموعه‌ای را تشکیل داده‌اند و از عمل مورد نظر متأثر می‌شوند (Bentham, 2000؛ به نقل از نمازی، ۱۳۹۰، ص ۵۳).

تحلیل هزینه - سود (CBA)

تحلیل CBA به عنوان یک ابزار عملی در درجه اول توسط مهندسان در کشور فرانسه بر اساس کار جولز دیپویی (Jules Dupuit) معرفی شد. او پایه نظری تحلیل سود-زیان را در سال ۱۸۸۴ مطرح کرد و حداکثر تا سال ۱۹۰۲ توسط ارتش مهندسان ایالات متحده به کار گرفته شد (Porter, 1995؛ به نقل از شهرزادی، باب الحوائجی و اشرفی ریزی، ۱۳۹۱، ص ۵). هدف از تجزیه و تحلیل هزینه و سود، عرضه روشی ثابت برای ارزیابی تصمیم‌ها از نظر پیامدهای آنهاست (Dreze & Stern, 1987, p. 909). تحلیل نظام‌مند هزینه/سود یک استراتژی تصمیم‌گیری برتر از نظر هنجاری است که می‌تواند در زمینه قضاوت اخلاقی بکار رود (Bennis et-al-2010, p. 5) و با تصمیم‌گیری اخلاقی سازگار است و مجموعه گسترده‌تری از ارزش‌ها و یک رویکرد ارزیابی را مطابق با ملاحظات اخلاقی ارائه می‌دهد (Zerbe, 2018, p. 4-5). تحلیل سود و زیان در مفهوم عبارت است از تجزیه و تحلیلی که در آن منافع و هزینه‌های مربوط به شقوق مختلف برای انجام کاری با هم مقایسه می‌شود. عمده

کار در این تحلیل به یک پایه در آوردن منافع و هزینه‌های شقوق مختلف و در واقع قابل مقایسه گرداندن نتایج حاصل به روش‌های مختلف است (گلریز، ۱۳۸۰؛ به نقل از شهرزادی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۳).

چنانچه در مطالعه‌ای بررسی شود که آیا فواید انجام یک کار یا پروژه‌ای خاص، از مشکلات و دردهای آن بیشتر است یا خیر، تحلیل هزینه-سود اساس تصمیم‌گیری قرار گرفته است. بر این اساس می‌توان گفت همه ما در طول روز -خودآگاه یا ناخودآگاه- در انجام امور مختلف، تصمیم‌گیری در موقعیت‌های گوناگون، خرید کالاهای متفاوت و بسیاری از مسایل دیگر مشغول انجام تحلیل‌های هزینه-سود به منظور انتخاب بهترین گزینه‌ها، از نظر هزینه مصروف و منفعت حاصل از آن هستیم (Portney, 2002؛ به نقل از شهرزادی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۴). هزینه عبارت است از بهای پرداخت شده بابت چیزی و سودمندی به منفعت مادی یا غیر مادی که از انجام یا ترک فعلی خاص یا مداخله‌ای ویژه حاصل می‌شود، مربوط می‌شود (گلریز، ۱۳۸۰؛ به نقل از شهرزادی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۵).

تحلیل سود-زیان ارتباط نزدیکی با نظریه اخلاقی سودگرایی (فایده‌گرایی) دارد. این تحلیل در موقعیت‌های متعدد برای سنجش میزان سود در برابر میزان زیان یک تصمیم به‌طور نظام‌مند به کار می‌رود و بر اساس آن می‌توان ملاحظات اخلاقی را در نظر گرفت. بر اساس نظریه اخلاقی سودگرایی، یک کار و عمل در صورتی انجام می‌گیرد که مازاد پیامدهای خوب در برابر پیامدهای بد حداقل به اندازه همه کنش‌های جایگزین بیشتر باشد (Lowry & Peterson, 2012, p. 258). فایده‌گرایی از مکاتب مطرح فلسفه اخلاق است. از بنیان‌گذاران این مکتب می‌توان جرمی بنتام، جیمز میل و جان استوارت میل را برشمرد (Solomon, 2005, p. 39). امروزه فایده‌گرایی به فلسفه اخلاق محدود نمانده است و این اندیشه و مکتب، آثار و نتایج خود را در علوم مختلفی نشان می‌دهد که به صورت شاخه‌های نظری این مکتب بروز و ظهور یافته است. زیربنای تفکر فایده‌گرا تصور انسان به عنوان موجودی است که تحت حکومت و سلطه کامل دو فرمانروای درد و لذت است و تمام اندیشه و عمل او همه در اثر این دو فرمانرواست (Bentham, 2000؛ به نقل از نمازی، ۱۳۹۰، ص ۵۲). فایده‌گرایی، فایده یا ارزش درونی را مبنای کامل اخلاق قرار می‌دهد (Donner, 1998, p. 260).

روش پژوهش

براساس دیدگاه تشکری و تدلی، روش‌های پژوهش ترکیبی به عنوان «سومین جنبش روش شناختی» دارای زیر بنای فلسفی پراگماتیسم یا عمل‌گرایی هستند که تقریباً سه دهه است که مورد بررسی قرار گرفته‌اند (Tashakkori & Teddlie, 2003؛ به نقل از ابراهیمی نیا، ۱۳۹۸، ص ۶). روش پژوهش ترکیبی، برگردآوری، تجزیه و تحلیل و ترکیب دو نوع داده کیفی و کمی در یک پژوهش واحد یا مجموعه‌ای از پژوهش‌ها تأکید می‌کند. فرض اساسی این است که کاربست ترکیبی رویکردهای کمی و کیفی در مقایسه با زمانی که هر یک از این رویکردها به تنهایی مورد استفاده قرار گیرد، فهم بهتری پیرامون سؤال‌های پژوهش حاصل می‌شود (Clark et-al-2008, p. 363). تحقیقات ترکیبی

را به دو دسته تقسیم کرده‌اند: طرح ترکیبی هم‌زمان و طرح ترکیبی متوالی. طرح ترکیبی هم‌زمان طرحی است که در آن دو روش کمی و کیفی به طور هم‌زمان طراحی و اجرا می‌شوند؛ بدین معنی که در یک پروژه تحقیقی می‌توان از هر دو روش کمی (برای مثال پیمایش پرسش‌نامه‌ای) و روش کیفی (برای مثال مردم‌نگاری میدانی) به طور هم‌زمان استفاده نمود. در مقابل، طرح ترکیبی متوالی به طرحی گفته می‌شود که در آن یکی از روش‌ها به دنبال روش دیگر طراحی و اجرا می‌شود (در این طرح ابتدا داده‌های کیفی گردآوری و تحلیل می‌شوند، سپس در مرحله دوم داده‌های کمی گردآوری و تحلیل می‌شوند. در نهایت هر دو تحلیل کیفی و کمی یکجا مورد تفسیر قرار می‌گیرند). برای مثال، می‌توان ابتدا روش کمی را اجرا کرد و سپس روش کیفی یا برعکس آن عمل نمود (Creswell, 2003)؛ به نقل از ابراهیمی نیا، ۱۳۹۸، ص ۶). از این‌رو، در این پژوهش از روش پژوهش ترکیبی متوالی (کیفی - کمی) از نوع طرح اکتشافی استفاده شده است. زیرا نویسندگان در این پژوهش به دنبال اکتشاف عواملی بودند که براساس آن بتوانند بخشی از پاسخ به این پرسش را که چرا افراد گاهی رفتار اخلاقی را انجام می‌دهند و گاهی از انجام آن خودداری می‌کنند و همچنین شکاف بین استدلال اخلاقی و رفتار اخلاقی را براساس نقشی که تحلیل سود-زیان می‌تواند بر ارتباط میان استدلال اخلاقی و رفتار اخلاقی بگذارد را تبیین کنند. پژوهش در دو مرحله انجام شد.

در مرحله اول بخش کیفی، از روش پژوهش پدیدار شناختی استفاده شد. پژوهش پدیدار شناختی یعنی توصیف تجربیات زیسته افراد به همان صورتی که در زندگی واقع شده‌اند (Van Manen, 1990)؛ به نقل از قدوسی، موسوی‌پور و فقیهی، ۱۳۹۶، ص ۱۲۹)؛ به بیان دیگر در پژوهش پدیدارشناسی تجربیات، برداشت‌ها و احساسات افراد مطالعه می‌شود (Husserl, 1964)؛ به نقل از قدوسی، موسوی‌پور و فقیهی، ۱۳۹۶، ص ۱۳۰). ابزار مورد استفاده در این بخش مصاحبه ساختار یافته بود. فرم مصاحبه ساختار یافته سود-زیان توسط نویسندگان این پژوهش طراحی و ساخته شد. سپس روایی محتوایی سؤالات فرم مصاحبه به کمک ۳ نفر از اساتید روانشناسی دانشگاه بوعلی سینا بررسی و مورد تأیید قرار گرفت. سؤالات مصاحبه به شرح زیر است:

از شما تقاضا می‌کنم یک دقیقه در مورد شخصی که در زندگی تان می‌شناسید که از خود رفتارهای اخلاقی (صداقت، احترام گذاشتن) در موقعیت‌های مختلف زندگی (مانند محل کار، محل تحصیل، اجتماع، محیط خانه، محیط خوابگاه) نشان می‌دهد، فکر کنید.

الف) این شخص چه کسی است؟ (نیازی به بیان نام این شخص نیست، اما می‌توانید اشاره کنید دوستم، استادم، معلمم، پدرم، مادرم، یک شخصیت علمی، یک شخصیت سیاسی).

ب) لطفاً به یک نمونه رفتار اخلاقی او اشاره کنید و بگویید در چه موقعیتی از زندگی (محیط کار، خانه، تحصیل، اجتماع) این رفتار اخلاقی را انجام داده است.

ج) لطفاً بگویید زمانی که این شخص این رفتار را انجام داد، چه سود، دستاورد و نتایجی به دست آورد و چه

پیامدهای خوبی برایش داشت؟

د) لطفاً بگویید اگر این شخص این رفتار را انجام نمی‌داد، ممکن بود چه چیزهایی را از دست دهد و چه زیان‌ها و ضررهایی ببیند؟ اگر به جای راست گفتن، دروغ می‌گفت، ممکن بود چه زیانی ببیند؟ در مورد خودتان چطور؟ لطفاً به موقعیت‌هایی در زندگی‌تان فکر کنید که رفتار اخلاقی از خودتان انجام دادید. الف) آن موقعیت‌ها کدام‌اند؟

ب) در کدام موقعیت بیشترین رفتار اخلاقی را از خود نشان دادید؟

ج) چه نوع رفتار اخلاقی انجام دادید؟

د) زمانی که این رفتار اخلاقی را انجام دادید، چه سودها و پیامدهای خوبی برایتان داشت؟

ه) اگر این رفتار اخلاقی را انجام نمی‌دادید، ممکن بود چه چیزهایی را از دست دهید، چه زیان‌ها، هزینه‌ها و آسیب‌هایی ببینید؟ اگر به جای راست گفتن دروغ می‌گفتید، ممکن بود چه چیزهایی از دست دهید؟ انجام دادن رفتارهای اخلاقی چه سودها و منفعت‌های برای شما دارد؟ انجام رفتار اخلاقی چه ضرر و زیان‌هایی دارد؟

جامعه آماری در بخش کیفی جهت انجام مصاحبه، شامل همه افراد ۱۶ و بالاتر از ۱۶ ساله بودند. در پژوهش‌های کیفی، حجم نمونه دارای میزان و تعداد مشخصی نیست و تعداد نمونه بر اساس میزان اطلاعات به دست آمده و به حد اشباع رسیدن اطلاعات تعیین می‌شود. طبق یک تعریف، زمانی که تمام منابع اطلاعاتی، اطلاعات مشابهی را در اختیار بگذارند، به اشباع رسیده‌ایم. یک معیار برای کشف رسیدن به اشباع، تکرار داده‌های قبلی است به طوری که پژوهشگر به طور مرتب با داده‌هایی مواجه می‌شود که تکرار می‌شوند؛ به طور مثال، زمانی که در مصاحبه‌های در حال انجام، پژوهشگر حرف‌ها و نظرهای مشابهی را به تکرار می‌شنود، می‌تواند حدس بزند که به اشباع داده‌ها رسیده است (Grady, 1998, p. 40). از این رو، تعداد شرکت‌کنندگان در این پژوهش ۲۲۲ نفر (۱۲۱ نفر دانش‌آموز دبیرستانی مقطع متوسطه دوم ۱۶ تا ۱۹ ساله و ۱۰۱ نفر بزرگسال ۲۰ تا ۵۲ ساله) بودند که براساس نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند. میانگین سنی و انحراف معیار افراد شرکت‌کننده به ترتیب ۲۵/۰۸، ۱۰/۱۴ درصد بود و دامنه سنی آن‌ها بین ۱۶ تا ۵۲ سال قرار داشت.

به منظور اجرای پژوهش، قبل از انجام مصاحبه اطلاعات لازم در مورد شیوه، روند پژوهش و طول مدت مصاحبه در اختیار افراد شرکت‌کننده قرار می‌گرفت و در صورت تمایل افراد، با آن‌ها مصاحبه می‌شد. ابتدا از طریق پیامک و تماس تلفنی با افراد در دسترس ارتباط برقرار شد تا از مشارکت‌شان در پژوهش آگاه شده و سپس زمانی برای انجام مصاحبه تعیین شد تا در زمان مشخص به صورت حضوری یا مجازی مصاحبه انجام شود. نمونه‌گیری در روز ۲۰ فروردین ماه ۱۴۰۰ به صورت در دسترس انجام و مصاحبه در روز یکم اردیبهشت ماه ۱۴۰۰ هر روز از ساعت ۹ صبح تا ۱۱ شب آغاز شد و در روز ۱۵ مرداد ماه همان سال به پایان رسید. زمان انجام مصاحبه با هر فرد به صورت توافقی

تعیین و مصاحبه با هر فرد ضبط، سپس به صورت مکتوب نوشته شد. مدت زمان مصاحبه از یک ساعت تا دو ساعت متغیر بود. با برخی از افراد شرکت کننده به صورت گفتگوی مستقیم و رو در رو مصاحبه انجام شد و با برخی دیگر به دلیل شرایط بیماری (Covid-19) مصاحبه به صورت غیرمستقیم از طریق تماس تصویری یا صوتی انجام و ضبط شدند. در پایان، مصاحبه‌های انجام شده به صورت مکتوب درآمدند. سپس داده‌های حاصل از مصاحبه با روش تحلیل محتوای آشکار تحلیل شدند. بدین منظور ابتدا چند بار متن مصاحبه‌ها بررسی و بازخوانی شدند و کدگذاری داده‌ها در سه مرحله انجام شد (کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی). در ابتدا متن مصاحبه‌ها خط به خط خوانده شد و مفاهیم و جملات اصلی استخراج شدند. سپس به مفاهیم به دست آمده از متن مصاحبه برچسب‌هایی داده شد و براساس ویژگی‌ها و ابعاد هر مفهوم، تعداد زیادی کدهای باز و خام پدیدار شدند (کدگذاری باز). در مرحله بعد مفاهیم به دست آمده طبقه‌بندی و سپس زیرطبقات مشخص شدند. برای نمونه، از ترکیب کدهای «احساس رضایت درونی، دستیابی به آرامش درونی، دستیابی به وجدان راحت و آرام، احساس ارزش و سودمندی، احساس آدم بودن، احساس سربلندی و سرافرازی، خوب شدن حال دل، احساس افتخار کردن، احساس شجاعت و خودباوری، خوشحال کردن دیگران، رشد امنیت روانی در جامعه، عشق‌ورزی به دیگران، عاقبت به خیر شدن، مورد توجه قرار گرفتن، احساس خودشکوفایی، احساس مهم بودن، رضایت و خشنودی خداوند، ثواب آخرت»، مؤلفه کلی «سود روان‌شناختی» شکل گرفت. سایر مؤلفه‌ها (سود موقعیتی، زیان روان‌شناختی، زیان موقعیتی) نیز به همین شیوه به دست آمدند. نتایج در جدول بخش یافته‌ها عرضه شدند.

در گام بعدی، براساس کدگذاری و تدوین مضامین اطلاعات حاصل از بررسی مصاحبه‌ها، دو مقیاس سود (۳۳) گویه‌ای) و زیان (۳۱ گویه‌ای) برای اندازه‌گیری عامل‌های شناسایی شده سود روان‌شناختی، سود موقعیتی، زیان روان‌شناختی و زیان موقعیتی براساس طیف لیکرت ۷ درجه‌ای (هرگز ۱، خیلی کم ۲، کم ۳، متوسط ۴، زیاد ۵، خیلی زیاد ۶، همیشه ۷) طراحی و ساخته شد. در ادامه، این مقیاس در اختیار ۳ نفر از اساتید گروه روان‌شناسی دانشگاه بوعلی سینا جهت بررسی محتوای گویه‌ها با موضوع مورد نظر قرار گرفت. سپس بر اساس نظر آن‌ها نقص‌های گویه‌های مقیاس از نظر روایی محتوایی و روایی صوری ویرایش شدند. در گام بعدی فرم مقدماتی مقیاس سود و زیان بر روی ۵۰ نفر دانش‌آموز دبیرستانی مقطع متوسطه دوم اجرا شد و از آن‌ها خواسته شد تا گویه‌ها را به دقت بخوانند و در ستون مقابل آن‌ها واژه‌ها و عبارات نامفهوم و مبهم را مشخص کنند. در زیر هر گویه ردیفی خالی وجود داشت تا پاسخگویان بتوانند عبارت‌های جایگزین و پیشنهادهای خود را بنویسند. در آخر پس از بازبینی مقیاس بر اساس ابهام‌های بیان شده، فرم نهایی مقیاس سود و زیان آماده شد.

در بخش کمی، روش پژوهش توصیفی-همبستگی بود. جامعه‌ی آماری شامل همه دانش‌آموزان دختر و پسر

مقطع متوسطه دوم (پایه‌های دهم، یازدهم و دوازدهم) شهر همدان در سال تحصیلی ۴۰۱-۱۴۰۰ بودند. با توجه به اینکه براساس دیدگاه گرین (Green, 1991) و کوهن (Cohen, 2008) مبنی بر اینکه تعداد افراد نمونه باید $2/5$ یا 5 برابر سوالات مقیاس‌ها باشد، تعداد ۱۰۹۳ نفر دانش‌آموز دبیرستانی مقطع متوسطه در شهر همدان (۵۱۵ نفر دختر و ۵۷۸ نفر پسر) به شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند. بدین منظور در مرحله نخست از میان ناحیه‌های آموزش و پرورش شهر همدان، ناحیه یک (شامل ۵۴ دبیرستان) و دو (شامل ۵۰ دبیرستان) انتخاب شدند. در مرحله بعد از هر ناحیه ۸ دبیرستان (۴ دبیرستان دخترانه و ۴ دبیرستان پسرانه) و از هر پایه ۴ کلاس به صورت تصادفی انتخاب شدند. سپس مقیاس‌های ساخته شده سود و زیان در بین دانش‌آموزان کلاس‌های منتخب توزیع شد. به منظور اجرای پژوهش پس از کسب مجوز از اداره آموزش و پرورش شهر همدان، به مدارس منتخب مراجعه شد و سپس مدیران و معلمان مدارس از روند و اهمیت پژوهش آگاه شدند. در ادامه پس از موافقت مدیران و آموزگاران به کلاس‌هایی که به صورت تصادفی انتخاب شده بودند مراجعه گردید؛ سپس آموزگاران کلاسشان را جهت مشارکت دانش‌آموزان در پژوهش در اختیار پژوهشگر گذاشتند. قبل از اینکه مقیاس‌ها در اختیار دانش‌آموزان قرار گیرد، ابتدا اطلاعات لازم در مورد شیوه، روند پژوهش، نحوه پاسخ‌دهی و طول مدت تکمیل مقیاس‌های مورد نظر به دانش‌آموزان داده شد و در صورت تمایل می‌توانستند در پژوهش شرکت کنند. سپس مقیاس‌ها جهت تکمیل شدن در اختیار دانش‌آموزان قرار گرفت. در پایان داده‌ها با کمک نرم افزار SPSS_{۲۵} (نسخه ۲۵) تحلیل شدند.

ابزارهای مورد استفاده در بخش کمی به شرح زیر است:

مقیاس رفتار اخلاقی: این مقیاس توسط دلفان بیرانوند و رشید (۱۴۰۱) براساس طیف لیکرت ۵ درجه‌ای

«هیچ وقت = ۱، به ندرت = ۲، گاهی وقت‌ها = ۳، بیشتر وقت‌ها = ۴، همیشه = ۵» ساخته شده که شامل دو زیرمقیاس رفتارهای ایجابی (۲۶ گویه) و رفتارهای سلبی (۹ گویه) است. انجام رفتارهای ایجابی (رفتارهای مثبت) برای خود فرد و دیگران سودمند و با ارزش است. انجام دادن رفتارهای سلبی (رفتارهای منفی) نیز برای خود فرد و دیگران زیان بخش است. پایایی و روایی این مقیاس ۳۵ گویه‌ای مطلوب گزارش شده است. پایایی خرده‌مقیاس‌های این آزمون با استفاده از آلفای کرونباخ برای رفتارهای ایجابی ۰/۹۲، رفتارهای سلبی ۰/۹۲، و برای کل مقیاس ۰/۸۶ به دست آمده است. در این مقیاس، هرچه نمرات افراد در رفتارهای ایجابی بیشتر و در رفتارهای سلبی کمتر باشد، نشان‌گر آن است که افراد دارای رفتارهای اخلاقی هستند. در مقیاس رفتار اخلاقی حد پایین نمره ۱۱۲ و کمتر از آن، حد متوسط نمرات ۱۲۱ و حد بالای نمرات ۱۳۲ است. نمره میان ۳۵ تا ۱۱۲ به معنای رفتار اخلاقی فرد ضعیف، نمره میان ۱۱۲ تا ۱۳۲ به معنای رفتار اخلاقی فرد متوسط و نمره بالاتر از ۱۳۲ به معنای رفتار اخلاقی فرد قوی است. در خرده‌مقیاس رفتارهای ایجابی، حد پایین نمره ۹۶ و کمتر از آن، حد متوسط نمرات ۱۰۶ و حد بالای نمرات ۱۱۸ است. نمره میان ۲۶ تا ۹۶ به معنای رفتارهای ایجابی

فرد ضعیف، نمره میان ۹۶ تا ۱۱۸ به معنای رفتارهای ایجابی فرد متوسط و نمره بالاتر از ۱۱۸ به معنای رفتارهای ایجابی فرد قوی است. در خرده مقیاس رفتارهای سلبی، حد پایین نمره ۱۰ و کمتر از آن، حد متوسط نمرات ۱۳ و حد بالای نمرات ۱۸ است. نمره میان ۹ تا ۱۰ به معنای رفتارهای سلبی فرد ضعیف، نمره میان ۱۰ تا ۱۱۸ به معنای رفتارهای سلبی فرد متوسط و نمره بالاتر از ۱۸ به معنای رفتارهای سلبی فرد قوی است. ساخت این مقیاس جنبه‌ی عمومی دارد و مربوط به یک حوزه مشخص نیست و می‌تواند در موقعیت‌های گوناگون زندگی به کار رود.

مقیاس محقق ساخته سود و زیان: این مقیاس براساس طیف لیکرت ۷ درجه‌ای (هرگز = ۱، خیلی کم = ۲، کم = ۳، متوسط = ۴، زیاد = ۵، خیلی زیاد = ۶، همیشه = ۷) ساخته شد. مقیاس سود (۳۳ گویه‌ای) شامل دو زیرمقیاس سود روان‌شناختی (۱۸ گویه) و سود موقعیتی (۱۵ گویه) و مقیاس زیان (۲۶ گویه‌ای) دارای دو زیرمقیاس زیان روان‌شناختی (۱۳ گویه) و زیان موقعیتی (۱۳ گویه) است. ضریب همسانی درونی با استفاده از آلفای کرونباخ برای کل مقیاس سود ۰/۹۵ و برای خرده مقیاس‌های سود روان‌شناختی و سود موقعیتی به ترتیب ۰/۹۲ و ۰/۹۳ به دست آمد. همچنین ضریب همسانی درونی با استفاده از آلفای کرونباخ برای کل مقیاس زیان، ۰/۹۶۵ و برای خرده مقیاس‌های زیان روان‌شناختی و زیان موقعیتی به ترتیب ۰/۹۴۹، ۰/۹۲۸ به دست آمد. در مقیاس سود، حد پایین نمره ۱۵۹ و کمتر از آن، حد متوسط نمرات ۱۸۱ و حد بالای نمرات ۲۰۴ است. در مقیاس زیان، حد پایین نمره ۵۱ و کمتر از آن، حد متوسط نمرات ۶۱ و حد بالای نمرات ۷۰ است. نحوه ساخت این مقیاس و همچنین شاخص‌های روایی، پایایی و هنجاریابی آن در بخش یافته‌های این پژوهش گزارش شده است.

یافته‌ها

در بخش کیفی پژوهش، نتایج حاصل از تحلیل محتوای متن مصاحبه‌ها، دو عامل سود برای چرایی انجام دادن رفتارهای اخلاقی در موقعیت‌های گوناگون زندگی را نشان داد که شامل سود روان‌شناختی و سود موقعیتی بودند (جدول ۱). سود روان‌شناختی به میزان لذت و احساس خرسندی درونی که افراد در زمان انجام رفتارهای اخلاقی تجربه می‌کنند گفته می‌شود. آرامش روانی، احساس شادی درونی و حال خوب داشتن از جمله سودهای روان‌شناختی هستند که به عنوان یک عامل تقویت‌کننده عمل و افراد را به انجام رفتارهای اخلاقی ترغیب می‌کنند. برای نمونه برخی از افراد شرکت‌کننده در مصاحبه نظرهای خود را این گونه بیان کرده‌اند:

* زمانی که ما یک رفتار درست را انجام می‌دهیم وجدانمان راحت و حس خوب داریم مثل انسان دوستی، احترام گذاشتن (جنسیت: دختر، سن: ۱۸ سال، تحصیلات: پایه دهم، رشته تحصیلی: انسانی، شغل: دانش آموز، قومیت: فارس، استان محل سکونت: همدان، وضعیت تأهل: متأهل)

* من زمانی که به دیگران کمک می‌کنم و سعی دارم که حق کسی را پایمال نکنم و زیرآب کسی را نزنم،

احساس آرامش می‌کنم و یک حس خوب هست. آرامش روانی و وجدان راحت و حس خوب بهم دست می‌داد
از اینکه می‌توانستم کاری برای دیگران انجام دهم (جنسیت: زن، سن: ۳۸، شغل: مدیر مدرسه، تحصیلات:
کارشناسی ارشد، رشته: روانشناسی بالینی، وضعیت تاهل: مجرد، محل سکونت: تهران، قومیت: فارس)

سودِ موقعیتی به میزان سودمندی، مزیت و امتیازی که انجام یک رفتار اخلاقی در پی دارد، گفته می‌شود. این نوع
سود می‌تواند جنبه مادی و اجتماعی داشته باشد. کسب جایگاه، قدرت، شهرت و اعتبار از جمله سودهای موقعیتی
هستند که افراد را برای انجام رفتارهای اخلاقی در موقعیت‌های گوناگون زندگی برانگیخته می‌کنند. برای نمونه برخی
از افراد شرکت‌کننده در مصاحبه نظرهای خود را این گونه بیان کرده‌اند:

* پدر عزیز و بزرگوام در کارشون و محیط زندگی درستکار و صادق بودند و خیلی به اطرافیان کمک می‌کردند.
همین باعث شده بود پدرم در میان مردم قابل اعتماد باشد و دارای جایگاه و اعتبار. همچنین برای دیگران
نیز الگو بودن و ما فرزندان هم از ایشان تأثیر می‌پذیرفتیم (جنسیت: مرد، سن: ۴۶ سال، تحصیلات:
کارشناسی، رشته تحصیلی: مدیریت آموزشی، شغل: مدیر، قومیت: فارس، استان محل سکونت: تهران،
وضعیت تاهل: متأهل)

* خود من وقتی در محیط کار و زندگی‌ام صداقت را ملاک قرار می‌دادم هم از نظر اخلاقی و هم مالی
رئیس بیشتر همامو داشت و تو زندگی هم پیشرفت بهتر، آرامش بیشتر داشتم (جنسیت: مرد، سن: ۳۴
سال، تحصیلات: کارشناسی، رشته تحصیلی: مهندسی ایمنی، شغل: کارمند پتروشیمی، قومیت: لر، استان
محل سکونت: خوزستان، وضعیت تاهل: متأهل)

همچنین نتایج دو عامل زیان را برای تبیین چرایی انجام ندادن رفتارهای اخلاقی در موقعیت‌های گوناگون زندگی
نشان داد که شامل زیان روان‌شناختی و زیان موقعیتی بودند (جدول ۱). زیان روان‌شناختی به میزان زیان و هزینه که به
لحاظ روان‌شناختی به دنبال انجام رفتارهای اخلاقی در یک موقعیت بر افراد تحمیل می‌شود، گفته می‌شود، مانند ترس
از دست دادن موقعیت‌ها، ترس از مجازات، ترس از تنهایی و طرد شدن، نگرانی از جور نشدن کارها، ترس از دست
دادن دوستان و آشنایان، نگرانی از آبروریزی. برای نمونه برخی از افراد شرکت‌کننده در مصاحبه نظرهای خود را
این گونه بیان کرده‌اند:

* زمانی که من در مورد مسئله‌ای راستش را می‌گویم از سوی خانواده‌ام سرزنش می‌شوم و آن‌ها به من
خیلی گیر می‌دهند و من دچار استرس می‌شوم و می‌ترسم که شر به پا بشه و همین هم باعث شده که من
خیلی به خانواده دروغ بگم تا سرزنش نشوم و شر به پا نشود و بهم گیر ندهند (جنسیت: پسر، سن: ۱۸ سال،
تحصیلات: پایه دوازدهم، رشته تحصیلی: علوم تجربی، شغل: دانش‌آموز، قومیت: کرد، استان محل سکونت:
کرمانشاه، وضعیت تاهل: مجرد).

* از نظر من اگر انسان در موقعیتی قرار بگیرد که با انجام عمل اخلاقی برای خود بستر ناامنی رو فراهم

کند، دست به کار غیراخلاقی می‌زند یا مثلا اگر احساس کند که ظرفیت پذیرش اشتباهی که از او سر زده وجود ندارد و احساس ناامنی کند دروغ می‌گوید (جنسیت: زن، سن: ۳۲ سال، تحصیلات: دکتری، رشته تحصیلی: شیمی، شغل: دانشجو، قومیت: فارس، استان محل سکونت: مازندران، وضعیت تأهل: متأهل).

زیان موقعیتی به میزان زیان، هزینه و ضرری که انجام یک رفتار درست و اخلاقی از نظر موقعیت و جایگاه اجتماعی برای افراد ایجاد می‌کند، گفته می‌شود. این نوع زیان برای افراد از نظر مادی و اجتماعی آسیب ایجاد می‌کند. مانند از دست دادن موقعیت‌ها، جایگاه، اعتبار، فقر و فشار اقتصادی و فشارهای زندگی. برای نمونه برخی از افراد شرکت‌کننده در مصاحبه نظرات خود را این گونه بیان کرده‌اند:

* من در زمان امتحانات تقلب کردم؛ چون کارم راه می‌افتاد و باعث می‌شد که ضرر مالی نکنم؛ چون دانشگاه شهریه می‌دادم. خب اگه من اینو قبول نمی‌شدم، ضررش این بود که باید دوباره پول می‌دادم و ضرر مالی می‌کردم و اگر اخلاقی رفتار می‌کردم همه اینها را از دست می‌دادم (جنسیت: زن، سن: ۴۰ سال، تحصیلات: کارشناسی، رشته تحصیلی: ریاضی، شغل: معاون مدرسه، قومیت: فارس، استان محل سکونت: تهران، وضعیت تأهل: متأهل).

* دوستم چون تحت فشار خانواده اش بود و اونا حتما ازش یه نمره‌ی خوب و قابل قبول می‌خواستند، به جای اینکه خودش تلاش کنه و نمره‌ای رو بگیره که لایقش هست، راه آسان‌تر رو انتخاب کرد و تقلب رو ترجیح داد تا خانواده اش بهش به نوعی افتخار کنند و یا اینکه بهش گیر ندن. اگر درست مسیر را پیش می‌رفت ممکن بود از سوی خانواده‌اش دچار بی‌توجهی شود و حتی بهش حمله فیزیکی بکنند و از تحصیل عقب بماند (جنسیت: دختر، سن: ۱۶ سال، تحصیلات: پایه دهم، رشته تحصیلی: تجربی، شغل: دانش‌آموز، قومیت: فارس، استان محل سکونت: تهران، وضعیت تأهل: مجرد).

جدول ۱. استخراج مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های چرایی انجام دادن و ندادن رفتارهای اخلاقی

مؤلفه‌ها	زیرمؤلفه‌ها	کدها
سود	سود روان‌شناختی	احساس رضایت درونی، دستیابی به آرامش درونی، دستیابی به وجدان راحت و آرام، احساس ارزش و سودمندی، احساس آدم بودن، احساس سربلندی و سرافرازی، خوب شدن حال دل، احساس افتخار کردن، احساس شجاعت و خودباوری، خوشحال کردن دیگران، رشد امنیت روانی در جامعه، عشق ورزی نسبت به دیگران، عاقبت به خیر شدن، مورد توجه قرار گرفتن، احساس خود شکوفایی، احساس مهم بودن، رضایت و خشنودی خداوند، ثواب آخرت.
	سود موقعیتی	دعای خیر مردم، بدست آوردن رضایت خانواده و جامعه، دوست یابی، دریافت احترام و محبت متقابل، بیش تر شدن دوستی و اعتماد میان افراد، دستیابی به جایگاه بالاتر در جامعه، رشد و گسترش خوبی و پاکی، بدست آوردن تأیید و تشویق دیگران، پیشرفت و موفقیت

		در شغل، تحصیل و زندگی، الگو شدن برای اطرافیان، رشد انسانیت و خوبی در جامعه، داشتن فرزندان بهتر، رشد انسانیت، دستیابی به زندگی بهتر، ساختن محیط زندگی سالم.
زیان	زیان روان‌شناختی	ترس از دست دادن موقعیت‌ها، ترس از مجازات، ترس از تنهایی و طرد شدن، نگرانی از جور نشدن کارها، ترس از دست دادن دوستان و آشنایان، نگرانی از آبرو ریزی، نگرانی از خُرد شدن شخصیت خود یا دیگران، ترس از دست دادن جایگاه اجتماعی، نگرانی از خراب شدن روابط، فشار و ناراحتی‌های روانی، ترس از طرد از سوی جامعه، ترس از دست دادن پول و مال، ترس از دست دادن شهرت.
	زیان موقعیتی	نیاز مالی، هم‌رنگی با دیگران، فقر و فشار اقتصادی، فشار دوستان و نزدیکان، احساس خطر از آینده، آسیب دیدن روابط اجتماعی، صرفه جویی در پول و زمان، آشکار شدن حقایق ناخوشایند، از دست دادن نمره و رد شدن در آزمون‌ها، انتظارات و توقعات بی‌جای دیگران، چون بی‌اخلاقی می‌بینم، فشارهای زندگی، از دست دادن موقعیت‌ها و جایگاه‌ها.

در بخش کمی، در پژوهش حاضر تعداد ۱۰۹۳ نفر (۵۱۵ نفر دختر و ۵۷۸ نفر پسر) دانش‌آموز دبیرستانی مقطع متوسطه دوم در شهر همدان در پایه‌های تحصیلی دهم (۵۱۰ نفر؛ ۴۶ درصد)، یازدهم (۳۶۷ نفر؛ ۳۳/۱ درصد) و دوازدهم (۲۱۵ نفر؛ ۱۹/۴ درصد) در دامنه سنی ۱۶ تا ۱۹ ساله شرکت کردند. برای بررسی نرمال بودن توزیع داده‌های از آزمون کلموگراف-اسمیرونف استفاده شد. نتایج بیان‌گر آن بود که توزیع داده‌ها نرمال است. روایی مقیاس‌های سود و زیان با استفاده از روش روایی محتوایی، روایی هم‌زمان و روایی سازه بر اساس تحلیل عاملی اکتشافی و هنجاریابی مورد بررسی قرار گرفت.

تحلیل عاملی اکتشافی: تحلیل عاملی اکتشافی با ۳۳ گویه مقیاس سود انجام شد. نتایج اولیه تحلیل مؤلفه‌های اصلی ابزار پژوهش نشان داد که همه گویه‌ها دارای بار عاملی مناسب هستند و هیچ گویه‌ای از مقیاس مورد نظر حذف نشد. بر این اساس، مقدار کفایت نمونه‌گیری کایر-میر-الکین^۱ ($KMO=0/96$) و آزمون کرویت بارتلت^۲ ($2/23$) در سطح $0/001$ معنادار به دست آمد. مقدار دترمینانت محاسبه شده ($1/06$) نیز برای ورود به تحلیل عاملی مناسب است (جدول ۲). همانطور که در نمودار ۱، مشاهده می‌شود بارهای عاملی روی ۲ عامل بار بیشتری دارد و از عامل دوم افت در نمودار قابل مشاهده است. همچنین تحلیل عاملی اکتشافی با ۳۱ گویه مقیاس زیان انجام شد. نتایج اولیه تحلیل مؤلفه‌های اصلی ابزار پژوهش نشان داد که همه گویه‌ها دارای بار عاملی مناسب هستند بجز گویه‌های (۲۱-۲۴-۲۵-۲۷-۳۰). با توجه به مقدار کفایت نمونه‌گیری ($KMO=0/97$) و آزمون کرویت بارتلت ($2/07$) در سطح معناداری

1. Kaiser-Meyer-Oklin
2. Bartlett's test of sphericity

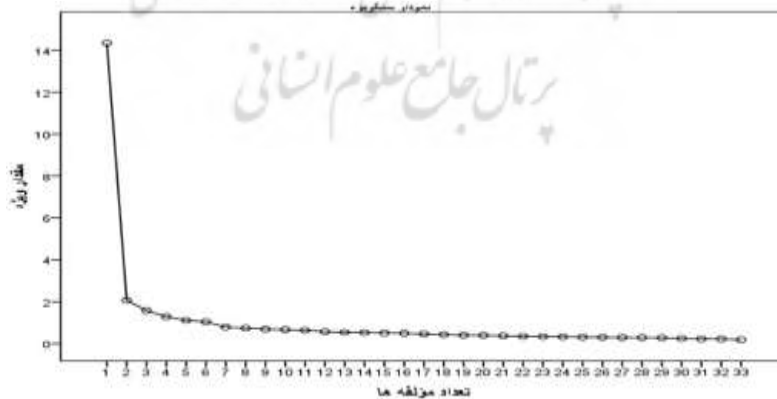
۰/۰۰۱ و مقدار دترمینانت به دست آمده (۴/۸۶)، گویه‌های مقیاس زیان برای ورود به تحلیل عاملی اکتشافی مناسب هستند (جدول ۳). در نمودار سنگریزه بارهای عاملی روی ۲ عامل بار بیشتری دارد و از عامل دوم افت در نمودار قابل مشاهده است (نمودار ۲).

جدول ۲. آزمون کفایت نمونه برداری و کرویت بارتلت مقیاس سود

متغیرها	وضعیت موجود
KMO	۰/۹۶
آزمون بارتلت (خی دو)	۲/۲۳
درجات آزادی	۵۲۸
Sig	۰/۰۰۱
Determinant	۱/۰۶

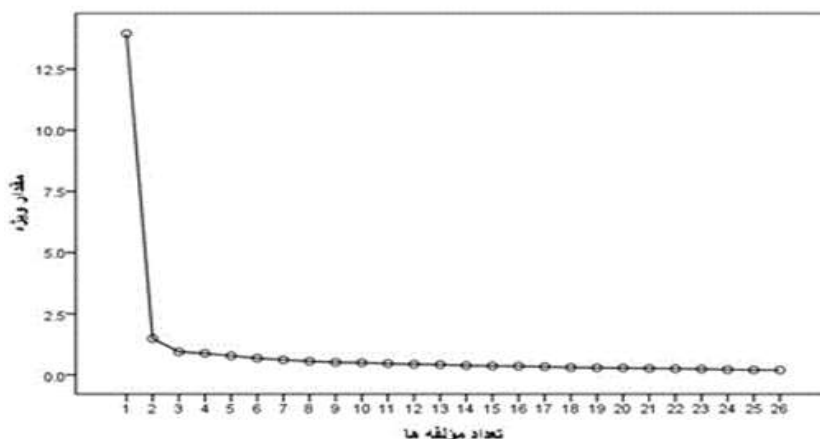
جدول ۳. آزمون کفایت نمونه برداری و کرویت بارتلت مقیاس زیان

متغیرها	وضعیت موجود
KMO	۰/۹۷
آزمون بارتلت (خی دو)	۲/۰۷
درجات آزادی	۳۲۵
Sig	۰/۰۰۱
Determinant	۴/۸۶

نمودار ۱. نمودار سنگریزه در تحلیل عاملی مقیاس سود

نمودار سنگریزه

نمودار ۲. نمودار سنگریزه در تحلیل عامل‌های مقیاس زیان

تحلیل عامل اکتشافی به صورت تحلیل مؤلفه‌های اصلی با روش چرخش واریماکس بر روی ۳۳ گویه مقیاس سود انجام شد. برای تعیین تعداد عامل‌ها از ملاک ارزش‌های ویژه بالاتر از یک استفاده شد. با توجه به داده‌های جدول (۴)، نتایج نشان داد که در این مقیاس ۲ عامل قابل تعریف وجود دارد که به طور کلی و تقریبی ۵۰ درصد از واریانس سازه مورد نظر را تبیین می‌کنند. همچنین براساس جدول (۵)، همان طور که مشاهده می‌شود، تحلیل عامل اکتشافی به صورت تحلیل مؤلفه‌های اصلی با روش چرخش واریماکس بر روی ۳۱ گویه مقیاس زیان انجام شد. برای تعیین تعداد عامل‌ها از ملاک ارزش‌های ویژه بالاتر از یک استفاده شد. نتایج بیان‌گر آن است که در این مقیاس ۲ عامل قابل تعریف وجود دارد که به طور کلی و تقریبی ۶۰ درصد از واریانس سازه مورد نظر را تبیین می‌کنند.

جدول ۴. جدول تبیین واریانس کلی برای مؤلفه‌های مقیاس سود (سود روانشناختی و سود موقعیتی)

عامل‌ها	جمع	واریانس	مقادیر ویژه واریانس تراکمی	جمع	واریانس تراکمی	استخراج مجموع مربع عامل‌ها
سود روان‌شناختی	۱۴/۳۴	۴۳/۴۷	۴۳/۴۷	۸/۹۰	۲۶/۹۹	۲۶/۹۹
سود موقعیتی	۲/۰۷	۶/۲۸	۴۹/۷۴	۷/۵۰	۲۲/۷۵	۴۹/۷۴

جدول ۵. جدول تبیین واریانس کلی برای مؤلفه‌های مقیاس زبان (زبان روانشناختی و زبان موقعیتی)

عامل‌ها	جمع	واریانس	مقادیر ویژه واریانس تراکمی	جمع	واریانس تراکمی	استخراج مجموع مربع عامل‌ها
زبان روانشناختی	۱۳/۹۵	۵۳/۶۷	۵۳/۶۷	۸/۵۷	۳۲/۹۹	۳۲/۹۹
زبان موقعیتی	۱/۴۹	۵/۷۲	۵۹/۳۹	۶/۸۶	۲۶/۴۰	۵۹/۳۹

براساس داده‌های جدول (۶)، ۱۸ گویه بر روی عامل سود روانشناختی (گویه‌ها: ۱-۲-۳-۴-۵-۶-۷-۸-۹-۱۰-۱۱-۱۲-۱۳-۱۴-۱۵-۱۶-۱۷-۱۸) و ۱۵ گویه بر روی عامل سود موقعیتی (گویه‌ها: ۱۹-۲۰-۲۱-۲۲-۲۳-۲۴-۲۵-۲۶-۲۷-۲۸-۲۹-۳۰-۳۱-۳۲-۳۳) بارگذاری شدند. همان‌طور که در جدول (۷) مشاهده می‌شود، ۱۳ گویه بر روی عامل زبان روانشناختی (گویه‌ها: ۱-۲-۳-۴-۵-۶-۷-۸-۹-۱۰-۱۱-۱۲-۱۳) و ۱۳ گویه بر روی عامل زبان موقعیتی (گویه‌ها: ۱۴-۱۵-۱۶-۱۷-۱۸-۱۹-۲۰-۲۱-۲۲-۲۳-۲۴-۲۵-۲۶-۲۷-۲۸-۲۹-۳۰-۳۱) بارگذاری شدند. گویه‌های شماره ۲۱ (ترس از آسیب دیدن خود یا نزدیکان)، ۲۴ (لجبازی)، ۲۵ (ترس از دست دادن فرصت‌های زندگی)، ۲۷ (خشم و عصبانیت)، و ۳۰ (ترس از نمایان شدن چهره‌ی واقعی‌ام) به دلیل نداشتن بارهای عاملی حذف شدند.

جدول ۶. ساختار عامل‌ها و بارگذاری موارد مقیاس سود

<p>پاسخگوی گرامی هر کسی شاید دلایلی برای انجام دادن رفتارهای اخلاقی داشته باشد. در این پرسشنامه دلایل برخی از افراد برای انجام رفتارهای اخلاقی مانند راستگویی، بخشش، مهربانی، خیرخواهی، احترام و عدالت در موقعیت‌های گوناگون تحصیلی، کاری، خانوادگی و اجتماعی بیان شده‌اند. خواهشمندیم بگویید که تا چه اندازه هر یک از این دلایل را در انجام دادن رفتارهای اخلاقی خود موثر می‌دانید. از اینکه با دقت و درستی پاسخ می‌دهید از شما سپاسگزاریم.</p>						
هرگز	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	همیشه
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
سؤالات	عامل اول: سود روانشناختی	عامل دوم: سود موقعیتی				
۱. احساس رضایت درونی	۰/۷۴۲					
۲. دستیابی به آرامش درونی	۰/۷۵۵					
۳. دستیابی به وجدان راحت و آرام	۰/۷۲۴					
۴. احساس ارزش و سودمندی	۰/۵۱۲					
۵. احساس آدم بودن	۰/۵۹۲					
۶. احساس سربلندی و سرافرازی	۰/۷۲۳					
۷. خوب شدن حال دل	۰/۷۶۱					
۸. احساس افتخار کردن	۰/۷۱۵					

	۰/۳۷۱	۹. احساس شجاعت و خودباوری
	۰/۴۲۱	۱۰. خوشحال کردن دیگران
	۰/۵۵۱	۱۱. رشد امنیت روانی در جامعه
	۰/۴۲۸	۱۲. عشق ورزی نسبت به دیگران
	۰/۵۴۱	۱۳. عاقبت به خیر شدن
	۰/۳۶۷	۱۴. مورد توجه قرار گرفتن
	۰/۵۹۶	۱۵. احساس خود شکوفایی
	۰/۵۱۸	۱۶. احساس مهم بودن
	۰/۵۷۹	۱۷. رضایت و خشنودی خداوند
	۰/۵۳۸	۱۸. ثواب آخرت
۰/۶۲۹		۱۹. دعای خیر مردم
۰/۶۷۷		۲۰. بدست آوردن رضایت خانواده و جامعه
۰/۶۲۸		۲۱. دوست یابی
۰/۶۷۳		۲۲. دریافت احترام و محبت متقابل
۰/۶۳۷		۲۳. بیش تر شدن دوستی و اعتماد میان افراد
۰/۷۰۴		۲۴. دستیابی به جایگاه بالاتر در جامعه
۰/۷۱۵		۲۵. رشد و گسترش خوبی و پاکی
۰/۶۵۵		۲۶. بدست آوردن تأیید و تشویق دیگران
۰/۶۵۸		۲۷. پیشرفت و موفقیت در شغل، تحصیل و زندگی
۰/۶۵۷		۲۸. الگو شدن برای اطرافیان
۰/۷۰۴		۲۹. رشد انسانیت و خوبی در جامعه
۰/۵۸۱		۳۰. داشتن فرزندان بهتر
۰/۷۰۱		۳۱. رشد انسانیت
۰/۶۸۹		۳۲. دستیابی به زندگی بهتر
۰/۷۰۰		۳۳. ساختن محیط زندگی سالم

جدول ۷. ساختار عامل‌ها و بارگذاری موارد مقیاس زیان

در این پرسشنامه دلایل برخی از افراد برای انجام ندادن رفتارهای اخلاقی در موقعیت‌های گوناگون تحصیلی، کاری، خانوادگی و اجتماعی بیان شده‌اند. خواهشمندیم بگویید که تا چه اندازه هر یک از این دلایل را در انجام ندادن رفتارهای اخلاقی خود مؤثر می‌دانید. از اینکه با دقت و درستی پاسخ می‌دهید از شما سپاسگزاریم.		هرگز	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	همیشه
		۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
سوالات	عامل اول: زیان روان‌شناختی	عامل دوم: زیان موقعیتی						
۱. ترس از دست دادن موقعیت‌ها	۰/۶۲۱							
۲. ترس از مجازات	۰/۶۹۱							
۳. ترس از تنهایی و طرد شدن	۰/۷۵۴							
۴. نگرانی از جور نشدن کارها	۰/۷۱۳							
۵. ترس از دست دادن دوستان و آشنایان	۰/۷۶۳							
۶. نگرانی از آبرو ریزی	۰/۷۴۲							
۷. نگرانی از خُرد شدن شخصیت خود یا دیگران	۰/۷۹۳							
۸. ترس از دست دادن جایگاه اجتماعی	۰/۷۸۹							
۹. نگرانی از خراب شدن روابط	۰/۷۹۴							
۱۰. فشار و ناراحتی‌های روانی	۰/۵۵۲							
۱۱. ترس از طرد از سوی جامعه	۰/۷۲۳							
۱۲. ترس از دست دادن پول و مال	۰/۴۹۶							
۱۳. ترس از دست دادن شهرت	۰/۵۱۲							
۱۴. نیاز مالی	۰/۷۴۲							
۱۵. هم‌رنگی با دیگران	۰/۴۰۴							
۱۶. فقر و فشار اقتصادی	۰/۷۶۴							
۱۷. فشار دوستان و نزدیکان	۰/۶۷۶							
۱۸. احساس خطر در آینده	۰/۵۷۸							
۱۹. آسیب دیدن روابط اجتماعی	۰/۴۹۶							
۲۰. صرفه جویی در پول و زمان	۰/۴۱۶							
۲۲. آشکار شدن حقایق ناخوشایند	۰/۵۶۲							
۲۳. از دست دادن نمره و رد شدن در آزمون‌ها	۰/۴۲۷							
۲۶. بدست آوردن تأیید و تشویق دیگران	۰/۶۶۳							
۲۸. چون بی‌اخلاقی می‌بینم	۰/۶۵۹							
۲۹. فشارهای زندگی	۰/۷۸۳							
۳۱. تنبیه شدن	۰/۶۵۷							

برای تعیین اعتبار مقیاس‌های سود و زیان از روش بررسی همسانی درونی (آلفای کرونباخ) استفاده شد. ضریب همسانی درونی با استفاده از آلفای کرونباخ برای کل مقیاس سود، ۰/۹۵۴ و برای خرده مقیاس‌های سود روان‌شناختی و سود موقعیتی به ترتیب ۰/۹۱۸، ۰/۹۳۴ بدست آمد. همچنین ضریب آلفای کرونباخ برای کل مقیاس زیان، ۰/۹۶۵ و برای خرده مقیاس‌های زیان روان‌شناختی و زیان موقعیتی به ترتیب ۰/۹۴۹، ۰/۹۲۸ به دست آمد (جدول ۸).

جدول ۸. ضرایب پایایی برای مقیاس‌های سود و زیان

شاخص‌ها	N	تعداد گویه‌ها	ضریب آلفای کرونباخ
سود	۱۰۹۳	۳۳	۰/۹۵۴
	۱۰۹۳	۱۸	۰/۹۱۸
	۱۰۹۳	۱۵	۰/۹۳۴
زیان	۱۰۹۳	۲۶	۰/۹۶۵
	۱۰۹۳	۱۳	۰/۹۴۹
	۱۰۹۳	۱۳	۰/۹۲۸

روایی همزمان. جهت بررسی روایی مقیاس‌های سود و زیان از روش روایی هم‌زمان با محاسبه همبستگی این آزمون‌ها با مقیاس رفتار اخلاقی (دلفان بیرانوند و رشید، ۱۴۰۱) استفاده شد. نتایج بیان‌گر آن است که سود روان‌شناختی با رفتار ایجابی ($r = ۰/۵۲$ و $P < ۰/۰۱$) رابطه مثبت و با رفتار سلبی ($r = -۰/۳۷$ و $P < ۰/۰۱$) رابطه منفی و معناداری دارد. سود موقعیتی با رفتار ایجابی ($r = ۰/۵۴$ و $P < ۰/۰۱$) رابطه مثبت و با رفتار سلبی ($r = -۰/۳۱$ و $P < ۰/۰۱$) رابطه منفی و معناداری دارد. این نتایج نشانگر روایی مقیاس سود و زیان ساخته شده است.

هنجار یابی: در رابطه با هنجاریابی مقیاس‌های ساخته شده، جدول‌های ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴ و ۱۵ اطلاعات

هنجاری مقیاس‌های سود (روان‌شناختی و موقعیتی) و زیان (روان‌شناختی و موقعیتی) در نمونه تحقیقی به حجم ۱۰۹۳ نفر برای هریک از خرده مقیاس‌ها و کل مقیاس‌ها را نشان می‌دهند. در این جدول‌ها نمرات خام افراد، نقاط درصدی، و نمرات Z (نمرات استاندارد) و نمرات T (نمرات استاندارد) در کل مقیاس و خرده مقیاس‌ها گزارش شده است. در کل مقیاس سود، کم‌ترین نمره خام ۸۷ و بیش‌ترین نمره خام ۲۷۷ می‌باشد. نقطه ۵۰ درصدی یا نقطه میانی در کل مقیاس سود نمره خام ۱۸۱ است که نمره Z معادل آن به طور تقریبی نزدیک به صفر و نمره T معادل آن نیز به طور تقریبی ۵۰ است. با توجه به جدول هنجار، نمره ۱۳۸ یک انحراف معیار پایین‌تر از میانگین است و بدین ترتیب نمرات ۱۳۸ تا ۱۸۱ از نظر میزان سودی که رفتارهای اخلاقی به دنبال دارند پایین‌تر از متوسط هستند و نمرات کم‌تر از ۱۳۸ از نظر میزان سود ضعیف هستند. با توجه به جدول هنجار نمره خام ۲۰۹ یک انحراف معیار بالاتر از میانگین است و بدن ترتیب نمرات ۱۸۱ تا ۲۰۹ از نظر میزان سود بالاتر از متوسط هستند و نمرات بالاتر از ۲۰۹ نشان دهنده

بالاترین سود حاصل از انجام رفتارهای اخلاقی هستند.

در خرده مقیاس سود روان‌شناختی، کمترین نمره خام ۴۶ و بیش‌ترین نمره خام ۱۸۲ است. نقطه ۵۰ درصدی یا نقطه میانی در خرده مقیاس سود روان‌شناختی نمره خام ۱۰۰ است که نمره Z معادل آن به طور تقریبی نزدیک به صفر و نمره T معادل آن نیز به طور تقریبی ۵۰ است. با توجه به جدول هنجار، نمره ۷۹ یک انحراف معیار پایین‌تر از میانگین است و بدین ترتیب نمرات ۷۹ تا ۱۰۰ از نظر میزان سود روان‌شناختی پایین‌تر از متوسط هستند و نمرات کم‌تر از ۷۹ از نظر میزان سود روان‌شناختی ضعیف هستند. با توجه به جدول هنجار نمره خام ۱۱۴ یک انحراف معیار بالاتر از میانگین است و بدین ترتیب نمرات ۱۰۰ تا ۱۱۴ از نظر میزان سود روان‌شناختی بالاتر از متوسط هستند و نمرات بالاتر از ۱۸۲ نشان دهنده‌ی بالاترین سود روان‌شناختی هستند.

در خرده مقیاس سود موقعیتی، کمترین نمره خام ۳۵ و بیش‌ترین نمره خام ۱۰۵ است. نقطه ۵۰ درصدی یا نقطه میانی در خرده مقیاس سود موقعیتی نمره خام ۸۲ است که نمره Z معادل آن به طور تقریبی نزدیک به صفر و نمره T معادل آن نیز به طور تقریبی ۵۰ است. با توجه به جدول هنجار نمره ۶۱ یک انحراف معیار پایین‌تر از میانگین است و بدین ترتیب نمرات ۶۱ تا ۸۲ از نظر میزان سود موقعیتی پایین‌تر از متوسط هستند و نمرات کمتر از ۶۱ از نظر میزان سود موقعیتی ضعیف هستند. با توجه به جدول هنجار نمره خام ۹۶ یک انحراف معیار بالاتر از میانگین است و بدین ترتیب نمرات ۸۲ تا ۹۶ از نظر میزان سود موقعیتی بالاتر از متوسط هستند و نمرات بالاتر از ۱۰۵ نشان دهنده‌ی بالاترین سود موقعیتی هستند.

در کل مقیاس زیان، کم‌ترین نمره خام ۲۶ و بیش‌ترین نمره خام ۱۰۴ می‌باشد. نقطه ۵۰ درصدی یا نقطه میانی در کل مقیاس زیان نمره خام ۶۱ است که نمره Z معادل آن به طور تقریبی نزدیک به صفر و نمره T معادل آن نیز به طور تقریبی ۵۰ است. با توجه به جدول هنجار، نمره ۴۴ یک انحراف معیار پایین‌تر از میانگین است و بدین ترتیب نمرات ۴۴ تا ۶۱ از نظر میزان زیانی که رفتارهای اخلاقی به دنبال دارند پایین‌تر از متوسط هستند و نمرات کم‌تر از ۴۴ از نظر میزان زیان ضعیف هستند. با توجه به جدول هنجار نمره خام ۷۸ یک انحراف معیار بالاتر از میانگین است و بدین ترتیب نمرات ۶۱ تا ۸۷ از نظر میزان زیان بالاتر از متوسط هستند و نمرات بالاتر از ۱۰۴ نشان دهنده‌ی بالاترین میزان زیان حاصل از انجام رفتارهای اخلاقی هستند.

در خرده مقیاس زیان روان‌شناختی، کم‌ترین نمره خام ۱۳ و بیش‌ترین نمره خام ۵۲ است. نقطه ۵۰ درصدی یا نقطه میانی در خرده مقیاس زیان روان‌شناختی نمره خام ۳۰ است که نمره Z معادل آن به طور تقریبی نزدیک به صفر و نمره T معادل آن نیز به طور تقریبی ۵۰ است. با توجه به جدول هنجار، نمره ۲۰ یک انحراف معیار پایین‌تر از میانگین است و بدین ترتیب نمرات ۲۰ تا ۳۰ از نظر میزان زیان روان‌شناختی پایین‌تر از متوسط هستند و نمرات کمتر از ۲۰ از

نظر میزان زیان روان‌شناختی ضعیف هستند. با توجه به جدول هنجار نمره خام ۴۱ یک انحراف معیار بالاتر از میانگین است و بدن ترتیب نمرات ۳۰ تا ۴۱ از نظر میزان زیان روان‌شناختی بالاتر از متوسط هستند و نمرات بالاتر از ۵۲ نشان دهنده بالاترین میزان زیان روان‌شناختی هستند. در خرده مقیاس زیان موقعیتی تفسیر نمرات Z و T همانند خرده مقیاس زیان روان‌شناختی است.

جدول ۹. میانگین و انحراف استاندارد اطلاعات هنجاری مقیاس‌های سود و زیان

شاخص‌ها	N	میانگین	انحراف استاندارد
کل مقیاس سود	۱۰۹۳	۱۷۸/۱۵۱	۳۲/۲۲
سودروانشناختی	۱۰۹۳	۹۷/۹۴	۱۸/۹۴
سودموقعیتی	۱۰۹۳	۸۱/۵۷	۱۵/۷۹
کل مقیاس زیان	۱۰۹۳	۶۰/۰۹	۱۵/۴۴
زیان روان‌شناختی	۱۰۹۳	۲۹/۸۳	۸/۳۰
زیان موقعیتی	۱۰۹۳	۳۰/۲۵	۸/۴۴

جدول ۱۰. اطلاعات هنجاری کل مقیاس سود

شاخص‌ها	نمرات خام	نقاط درصدی	Z	T
کل مقیاس سود	۸۷	۱	-۲/۸۷	۲۱/۲۹
	۱۲۸	۵	-۱/۶۰	۳۴/۰۱
	۱۳۸	۱۰	-۱/۲۸	۳۷/۱۲
	۱۴۸	۱۵	-۰/۹۸	۴۰/۲۲
	۱۵۴	۲۰	-۰/۷۹	۴۲/۰۸
	۱۵۹	۲۵	-۰/۶۳	۴۳/۶۳
	۱۶۴	۳۰	-۰/۴۸	۴۵/۱۹
	۱۶۸	۳۵	-۰/۳۵	۴۶/۴۳
	۱۷۲	۴۰	-۰/۲۳	۴۷/۶۷
	۱۷۷	۴۵	-۰/۰۷	۴۹/۲۲
	۱۸۱	۵۰	۰/۰۴	۵۰/۴۶
	۱۸۵	۵۵	۰/۱۷	۵۱/۷۰
	۱۸۹	۶۰	۰/۲۹	۵۲/۹۴
	۱۹۳	۶۵	۰/۴۱	۵۴/۱۸
	۱۹۸	۷۰	۰/۵۷	۵۵/۷۴
	۲۰۴	۷۵	۰/۷۵	۵۷/۶۰
	۲۰۹	۸۰	۰/۹۱	۵۹/۱۵
	۲۱۵	۸۵	۱/۱۰	۶۱/۰۱
	۲۲۱	۹۰	۱/۲۸	۶۲/۸۷
	۲۲۹	۹۵	۱/۵۰	۶۵/۰۵
۲۷۷	۱۰۰	۳/۰۲	۸۰/۲۵	

جدول ۱۱. اطلاعات هنجاری عامل سود روانشناختی

T	Z	نقاط درصدی	نمرات خام	شاخص‌ها
۲۱/۹۱	-۲/۸۰	۱	۴۶	سود روان‌شناختی
۳۳/۸۱	-۱/۶۱	۵	۶۸	
۳۷/۰۵	-۱/۲۹	۱۰	۷۴	
۳۹/۷۶	-۱/۰۲	۱۵	۷۹	
۴۱/۹۲	-۰/۸۰	۲۰	۸۳	
۴۴/۰۸	-۰/۵۹	۲۵	۸۷	
۴۵/۷۱	-۰/۴۳	۳۰	۹۰	
۴۶/۷۹	-۰/۳۲	۳۵	۹۲	
۴۸/۴۱	-۰/۱۶	۴۰	۹۵	
۴۹/۴۹	-۰/۰۵	۴۵	۹۷	
۵۱/۱۱	۰/۱۱	۵۰	۱۰۰	
۵۲/۲۰	۰/۲۱	۵۵	۱۰۲	
۵۳/۲۸	۰/۳۲	۶۰	۱۰۴	
۵۴/۳۶	۰/۴۳	۶۵	۱۰۶	
۵۵/۴۴	۰/۵۴	۷۰	۱۰۸	
۵۷/۰۶	۰/۷۰	۷۵	۱۱۱	
۵۸/۶۸	۰/۸۶	۸۰	۱۱۴	
۶۰/۳۱	۱/۰۳	۸۵	۱۱۷	
۶۲/۴۷	۱/۲۴	۹۰	۱۲۱	
۶۴/۶۳	۱/۴۶	۹۵	۱۲۵	
۹۵/۴۶	۴/۵۴	۱۰۰	۱۸۲	

جدول ۱۲. اطلاعات هنجاری عامل سود موقعیتی

T	Z	نقاط درصدی	نمرات خام	شاخص‌ها
۲۰/۵۱	-۲/۹۴	۱	۳۵	سود موقعیتی
۳۳/۱۸	-۱/۶۸	۵	۵۵	
۳۶/۹۷	-۱/۳۰	۱۰	۶۱	
۴۰/۱۴	-۰/۹۸	۱۵	۶۶	
۴۱/۴۱	-۰/۸۵	۲۰	۶۸	
۴۲/۶۷	-۰/۷۳	۲۵	۷۰	
۴۴/۵۷	-۰/۵۴	۳۰	۷۳	
۴۵/۸۴	-۰/۴۱	۳۵	۷۵	
۴۷/۷۴	-۰/۲۲	۴۰	۷۸	
۴۹	-۰/۰۹	۴۵	۸۰	
۵۰/۲۷	۰/۰۲	۵۰	۸۲	

۵۲/۱۷	۰/۲۱	۵۵	۸۵
۵۳/۴۳	۰/۳۴	۶۰	۸۷
۵۴/۷۰	۰/۴۷	۶۵	۸۹
۵۶/۶۰	۰/۶۶	۷۰	۹۲
۵۷/۸۷	۰/۷۸	۷۵	۹۴
۵۹/۱۳	۰/۹۱	۸۰	۹۶
۶۱/۰۳	۱/۱۰	۸۵	۹۹
۶۲/۹۳	۱/۲۹	۹۰	۱۰۲
۶۴/۲۰	۱/۴۱	۹۵	۱۰۴
۶۴/۸۳	۱/۴۸	۱۰۰	۱۰۵

جدول ۱۳. اطلاعات هنجاری کل مقیاس زیان

T	Z	نقاط درصدی	نمرات خام	شاخص ها
۲۷/۹۲	-۲/۲۰	۱	۲۶	کل مقیاس زیان
۳۱/۱۶	-۱/۸۸	۵	۳۱	
۳۵/۶۹	-۱/۴۳	۱۰	۳۸	
۳۹/۵۸	-۱/۰۴	۱۵	۴۴	
۴۲/۱۷	-۰/۷۸	۲۰	۴۸	
۴۴/۱۱	-۰/۵۸	۲۵	۵۱	
۴۵/۴۱	-۰/۴۵	۳۰	۵۳	
۴۶/۷۰	-۰/۳۲	۳۵	۵۵	
۴۸	-۰/۲۰	۴۰	۵۷	
۴۸/۶۴	-۰/۱۳	۴۵	۵۸	
۵۰/۵۹	۰/۰۵	۵۰	۶۱	
۵۱/۲۳	۰/۱۲	۵۵	۶۲	
۵۲/۵۳	۰/۲۵	۶۰	۶۴	
۵۳/۱۸	۰/۳۱	۶۵	۶۵	
۵۵/۱۲	۰/۵۱	۷۰	۶۷	
۵۶/۴۱	۰/۴۴	۷۵	۷۰	
۵۷/۷۱	۰/۷۷	۸۰	۷۲	
۵۹/۶۵	۰/۹۶	۸۵	۷۵	
۶۱/۵۹	۱/۱۵	۹۰	۷۸	
۶۴/۸۳	۱/۴۸	۹۵	۸۳	
۷۶/۴۹	۲/۶۴	۱۰۰	۱۰۴	

جدول ۱۴. اطلاعات هنجاری عامل زیان روانشناختی

T	Z	نقاط درصدی	نمرات خام	شاخص‌ها
۲۹/۷۲	-۲/۰۲	۱	۱۳	زیان روان‌شناختی
۳۲/۱۳	-۱/۷۸	۵	۱۵	
۳۵/۷۴	-۱/۴۲	۱۰	۱۸	
۳۹/۳۶	-۱/۰۶	۱۵	۲۱	
۴۱/۷۶	-۰/۸۲	۲۰	۲۳	
۴۲/۹۷	-۰/۷۰	۲۵	۲۴	
۴۵/۳۸	-۰/۴۶	۳۰	۲۶	
۴۶/۵۸	-۰/۳۴	۳۵	۲۷	
۴۷/۷۹	-۰/۲۲	۴۰	۲۸	
۴۸/۹۹	-۱/۰	۴۵	۲۹	
۵۰/۲۰	۰/۰۱	۵۰	۳۰	
۵۱/۴۰	۰/۱۴	۵۵	۳۱	
۵۲/۶۱	۰/۲۶	۶۰	۳۲	
۵۳/۸۱	۰/۳۸	۶۵	۳۳	
۵۵/۰۲	۰/۵۰	۷۰	۳۴	
۵۶/۲۲	۰/۶۲	۷۵	۳۵	
۵۷/۴۳	۰/۷۴	۸۰	۳۶	
۵۹/۸۳	۰/۹۸	۸۵	۳۸	
۶۱/۰۴	۱/۱۰	۹۰	۳۹	
۶۵/۸۶	۱/۵۸	۹۵	۴۳	
۷۶/۷۰	۲/۶۶	۱۰۰	۵۲	

جدول ۱۵. اطلاعات هنجاری عامل زیان موقعیتی

T	Z	نقاط درصدی	نمرات خام	شاخص‌ها
۲۹/۵۶	-۲/۰۴	۱	۱۳	زیان موقعیتی
۳۱/۹۳	-۱/۸۰	۵	۱۵	
۳۵/۴۸	-۱/۴۵	۱۰	۱۸	
۳۷/۸۵	-۱/۲۱	۱۵	۲۰	
۴۱/۴۰	-۰/۸۵	۲۰	۲۳	
۴۲/۵۹	-۰/۷۴	۲۵	۲۴	
۴۴/۹۶	-۰/۵۰	۳۰	۲۶	
۴۶/۱۴	-۰/۳۸	۳۵	۲۷	
۴۷/۳۲	-۰/۲۶	۴۰	۲۸	
۴۸/۵۱	-۰/۱۴	۴۵	۲۹	
۴۹/۶۹	-۰/۰۳	۵۰	۳۰	

۵۰/۸۸	۰/۰۸	۵۵	۳۱
۵۲/۰۶	۰/۲۰	۶۰	۳۲
۵۳/۲۵	۰/۳۲	۶۵	۳۳
۵۴/۴۳	۰/۴۴	۷۰	۳۴
۵۵/۶۲	۰/۵۶	۷۵	۳۵
۵۷/۹۸	۰/۷۹	۸۰	۳۷
۵۹/۱۷	۰/۹۱	۸۵	۳۸
۶۲/۷۲	۱/۲۷	۹۰	۴۱
۶۵/۰۹	۱/۵۰	۹۵	۴۳
۷۵/۷۵	۲/۵۷	۱۰۰	۵۲

چارک بندی: چارک بندی و شناسایی نقاط ۲۵ درصد (سطح پایین)، ۵۰ درصد (متوسط)، و ۷۵ درصد (سطح بالا) توزیع داده‌ها با توجه به غربال‌گری و ترتیب‌بندی داده‌ها صورت گرفت. بر این اساس، ابتدا توزیع داده‌ها برای هر یک از مقیاس‌های سود، زیان و خرده مقیاس‌های آن‌ها، غربال و ترتیب‌بندی شدند. سپس نمرات مربوط به هر چارک ثبت گردید. همان‌طور که جدول ۱۶ نشان می‌دهد، افرادی که در چارک نخست هر متغیر جای گرفته‌اند، در سطح پایینی قرار دارند؛ افرادی که در چارک دوم جای گرفته‌اند، در سطح متوسطی قرار دارند و افرادی که در چارک سوم جای گرفته‌اند، در سطح بالایی قرار دارند. برای نمونه، در مقیاس سود کسانی که نمره ۱۵۹ یا کمتر گرفته‌اند، از این نظر در سطح پایینی قرار دارند؛ کسانی که نمره بین ۱۵۹ تا ۲۰۴ گرفته‌اند در سطح متوسط جای دارند و کسانی که نمره بیشتر از ۲۰۴ گرفته‌اند در سطح بالایی از میزان سود ناشی از انجام رفتار اخلاقی قرار دارند. به بیان دیگر حد پایین نمره ۱۵۹ و کم‌تر از آن، حد متوسط نمرات ۱۸۱ و حد بالای نمرات ۲۰۴ است. نمره میان ۳۳ تا ۱۵۹ به معنای میزان سود ضعیف، نمره میان ۱۵۹ تا ۲۰۴ به معنای میزان سود متوسط و نمره بالاتر از ۲۰۴ به معنای میزان سود قوی است. چون در این پژوهش ۱۰۹۳ نفر آزمودنی شرکت کرده است، هر چارک دربردارنده‌ی ۲۷۳ آزمودنی است.

جدول ۱۶. چارک بندی توزیع داده‌ها

متغیرها	چارک نخست	چارک دوم	چارک سوم
سود	۱۵۹	۱۸۱	۲۰۴
سود روانی	۸۷	۱۰۰	۱۱۱
سود موقعیتی	۷۱	۸۳	۹۴
زیان	۵۱	۶۱	۷۰
زیان روانی	۲۴	۳۰	۳۵
زیان موقعیتی	۲۵	۳۰	۳۶

بحث

این پژوهش با هدف ساخت، اعتباریابی، رواسازی و هنجاریابی مقیاس‌های سود و زیان به عنوان عاملی برای تبیین چرایی انجام دادن و ندادن رفتارهای اخلاقی در موقعیت‌های گوناگون زندگی انجام شد. نتایج پژوهش حاضر در رابطه با تحلیل محتوای اطلاعات حاصل از مصاحبه نشان داد که ۴ عامل سود روان‌شناختی، سود موقعیتی، زیان روان‌شناختی، و زیان موقعیتی می‌توانند بخشی از چرایی انجام دادن و ندادن رفتارهای اخلاقی را در موقعیت‌های گوناگون کاری، تحصیلی، و اجتماعی تبیین کنند. نتایج تحلیل عاملی اکتشافی نیز ۴ عامل مذکور را نشان داد: عامل اول یعنی سود روان‌شناختی شامل سؤالات (گویه‌ها: ۱-۲-۳-۴-۵-۶-۷-۸-۹-۱۰-۱۱-۱۲-۱۳-۱۴-۱۵-۱۶-۱۷-۱۸) و عامل دوم یعنی سود موقعیتی شامل سؤالات (گویه‌ها: ۱۹-۲۰-۲۱-۲۲-۲۳-۲۴-۲۵-۲۶-۲۷-۲۸-۲۹-۳۰-۳۱-۳۲-۳۳) مربوط به مقیاس سود و عامل سوم یعنی زیان روان‌شناختی شامل سؤالات (گویه‌ها: ۱-۲-۳-۴-۵-۶-۷-۸-۹-۱۰-۱۱-۱۲-۱۳) و عامل چهارم یعنی زیان موقعیتی شامل سؤالات (گویه‌ها: ۱۴-۱۵-۱۶-۱۷-۱۸-۱۹-۲۰-۲۱-۲۲-۲۳-۲۴-۲۵-۲۶-۲۸-۲۹-۳۱) مربوط به مقیاس زیان هستند. نتایج پژوهش در رابطه با تعیین اعتبار با استفاده از روش بررسی همسانی درونی (آلفای کرونباخ) نشان داد که ضریب همسانی درونی با استفاده از آلفای کرونباخ برای کل مقیاس سود، ۰/۹۵۴ و برای خرده مقیاس‌های سود روان‌شناختی و سود موقعیتی به ترتیب ۰/۹۱۸، ۰/۹۳۴ به دست آمد. همچنین ضریب آلفای کرونباخ برای کل مقیاس زیان، ۰/۹۶۵ و برای خرده مقیاس‌های زیان روان‌شناختی و زیان موقعیتی به ترتیب ۰/۹۴۹، ۰/۹۲۸ به دست آمد. همچنین نتایج پژوهش بیانگر آن است که مقیاس‌های سود و زیان از روایی مناسبی برخوردار هستند. در راستای این پژوهش، پژوهشی جهت همسویی با یافته‌های این پژوهش یافت نشد. به منظور تبیین یافته‌های پژوهش حاضر می‌توان گفت که احتمالاً تحلیل سود و زیان بتواند بخشی از پاسخ به این پرسش‌ها را که «آیا نیروی فراتر از عقلانیت و قضاوت وجود دارد که اراده اخلاقی بودن را متزلزل کند؟ چرا افراد با وجود داشتن دانش بسیار به طور اخلاقی رفتار نمی‌کنند؟ چه عواملی باعث رفتار غیر اخلاقی آن‌ها می‌شود؟» تبیین کند. براین اساس می‌توان گفت زمانی که انجام رفتارهای اخلاقی در موقعیت‌های گوناگون کاری، تحصیلی، اجتماعی و خانوادگی، همراه با سود روان‌شناختی و سود موقعیتی باشد - یعنی برای افراد لذت‌روانی، آرامش، اعتبار و جایگاه اجتماعی در پی داشته باشد - احتمال انجام رفتارهای اخلاقی از سوی افراد افزایش می‌یابد؛ چراکه براساس ارزیابی میزان سود و زیانی که انجام یک رفتار به دنبال دارد، افراد در پی زندگی‌هایی هستند که تا حد ممکن برای‌شان لذت‌بخش و فارغ از درد و رنج (نمازی، ۱۳۹۰، ص ۵۲) باشد. براساس دیدگاه دیوید هیوم، عقل یک محاسبه‌گر ساده سود و زیان است؛ مبنی بر اینکه «اگر می‌خواهی در مجموع لذت بیشتر و رنج کمتری ببری و کامیابیت دوام و قوام بیشتری داشته باشی، باید چنین کنی و نه چنان». طبق این دیدگاه اخلاق مجموعه‌ای از لذت‌ها

و دردهاست و سود هر عملی دست کم یکی از عناصر داوری اخلاقی راجع به آن است (Hume, 1998؛ به نقل از نمازی، ۱۳۹۰، ص ۵۲). همچنین زمانی که انجام دادن رفتارهای اخلاقی برای افراد -به ویژه در موقعیت اجتماعی- زیان آور باشد - چه زیان روانشناختی و چه زیان موقعیتی- احتمال رخ دادن آن‌ها در موقعیت‌های گوناگون زندگی کاهش می‌یابد؛ زیرا براساس تحلیل سود و زیان، فرد میزان سود و زبانی که انجام یک رفتار در پی دارد، تخمین می‌زند و بعد اقدام به تصمیم‌گیری می‌کند که رفتار مورد نظر را انجام دهد یا ندهد (Lowry & Peterson, 2012, p. 258). در این راستا اگر میزان زیان ناشی از انجام یک رفتار بیشتر از میزان سود حاصل از آن باشد، احتمال انجام رفتار مورد نظر از سوی فرد بازداری می‌شود. از این رو، سازه زیان (روانشناختی- موقعیتی) نقش بازدارنده‌ای در بروز رفتارهای اخلاقی در موقعیت‌های گوناگون زندگی دارد.

نتیجه‌گیری

چرا افرادی که از نظر استدلال اخلاقی در سطح پیشرفته‌ای قرار دارند در عمل مطابق با ارزش‌های اخلاقی رفتار نمی‌کنند؟ در راستای پاسخ به پرسش فوق، شاید بتوان شکاف بین استدلال اخلاقی و رفتارهای اخلاقی را در عمل براساس تحلیل سود و زیان تبیین کرد. بر اساس تحلیل سود و زیان، میزان سود و هزینه و زیان یک رفتار مورد مقایسه قرار می‌گیرد. بر این اساس، انجام یک رفتار - چه اخلاقی و چه غیر اخلاقی- بستگی به این دارد که چه جنبه از سودها و زیان‌ها برجسته و نیرومند باشد. در رابطه با انجام رفتارهای اخلاقی هرچه میزان سود روانشناختی و موقعیتی بیشتر باشد، احتمال شکل‌گیری رفتارهای اخلاقی از سوی افراد جامعه گسترش می‌یابد و هرچه میزان زیان روانشناختی و موقعیتی بیشتر باشد، احتمال شکل‌گیری رفتارهای درست و مناسب از سوی افراد کاهش می‌یابد. در این راستا می‌توان ارزیابی میزان سود و زیان حاصل از یک رفتار را -چه اخلاقی و چه غیر اخلاقی- این گونه بیان کرد:

$$\text{Benefit (B)} > \text{Cost (C)} = \text{Behavior (moral or Immoral)}$$

$$\text{Cost (C)} > \text{Benefit (B)} = \text{No Behavior (moral or Immoral)}$$

ملاحظات اخلاقی: افراد نمونه مورد بررسی در این پژوهش، با رضایت و آگاهی کامل، در فرایند مصاحبه و پاسخ‌دهی به مقیاس‌ها شرکت کردند. همچنین این اجازه به شرکت کنندگان داده شد تا هر زمان که بخواهند از پژوهش خارج شوند. در ادامه و پس از گردآوری داده‌ها اصل مهم رازداری و عدم افشای اطلاعات شرکت کنندگان در این پژوهش توسط پژوهشگران به دقت رعایت شد.

تعارض منافع: این پژوهش هیچ گونه تعارض منافی ندارد.

تقدیر و تشکر: از توضیحات سازنده داور محترم مقاله که موجب ارتقاء کیفی مقاله گردید، کمال تشکر و قدردانی را دارم. همچنین از همه دانش‌آموزانی که در تکمیل مقیاس‌های پژوهش مشارکت نمودند و از مدیران و آموزگاران‌شان سپاسگزارم.

منابع

- ابراهیمی‌نیا، علی. (۱۳۹۸). «چند و چون روش تحقیق آمیخته». همایش ملی روانشناسی، تعلیم و تربیت و سبک زندگی. باقری، خسرو. (۱۳۷۷). *مبانی و شیوه‌های تربیت اخلاقی: نقد تطبیقی علم اخلاق و روانشناسی معاصر*. تهران: مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی.
- دلفان بیرانوند، آرزو و رشید، خسرو. (۱۴۰۱). «ساخت، اعتباریابی، رواسازی، و هنجاریابی مقیاس رفتار اخلاقی در میان نوجوانان». *فصلنامه آموزش و پرورش متعالی*. (در حال انتشار).
- رجب‌پور، ابراهیم؛ حمیدیان‌پور، فخریه؛ حسینی اقبال، عزیزه و ستایش منش، پریسا. (۱۴۰۱). «شناسایی و تحلیل اهمیت عوامل کلیدی رفتار اخلاقی کارکنان با بکارگیری رویکرد سوارا فازی». *فصلنامه تأملات اخلاقی*، ۲ (۱۰): ۶۹-۹۲.
- شعبانی، زهرا. (۱۳۹۱). *فرا تحلیل تحول اخلاقی در تحقیقات انجام شده طی سال‌های ۱۳۶۵-۱۳۸۸*. پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، ۲۷، ۴۲-۸۱.
- شهرزادی، لیلیا؛ باب الحوائجی، فهیمه و اشرفی ریزی، حسن. (۱۳۹۱). «تحلیل هزینه- سودمندی: شاخصی برای ارزیابی اقتصادی کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی». *مدیریت اطلاعات سلامت*، ۱۰ (۲): ۱-۱۸.
- قدوسی، فائزه؛ موسوی‌پور، نعمت‌اله و فقهی، علیرضا. (۱۳۹۶). «پدیدارشناسی؛ رویکردی نوین در فهم برنامه درسی». *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*، ۱۶ (۶۲): ۱۲۷-۱۴۶.
- کدیور، پروین. (۱۳۷۶). «بررسی نقش استدلال‌های اخلاقی و نحوه تعامل معلم در رشد اخلاقی دانش‌آموزان». *پژوهشکده تعلیم و تربیت پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش*.
- گلریز، حسن. (۱۳۸۰). *فرهنگ توصیفی اصطلاحات پول، بانکداری و مالیه بین‌المللی: انگلیسی - فارسی*. انتشارات: فرهنگ معاصر.
- لطف‌آبادی، حسین. (۱۳۸۴). «نقد نظریه‌های رشد اخلاقی پیاژه و کلبرگ و بندورا و ارائه الگویی نو برای پژوهش در رشد اخلاقی دانش‌آموزان ایران». *نوآوری‌های آموزشی*، ۴ (۱۱): ۷۹-۱۰۶.
- محمدی منفرد، بهروز. (۱۴۰۱). «تحلیل انتقادی طبیعت‌گرایی اخلاقی مورد نظر فلانگان». *فصلنامه تأملات اخلاقی*، ۳ (۱۱): ۲۷-۴۶.
- نمازی، حمیدرضا. (۱۳۹۰). «مبانی فلسفی سود و زیان در پژوهش‌های پزشکی». *مجله ایرانی اخلاق و تاریخ پزشکی*، ویژه‌نامه اخلاق در پژوهش، ۵ (۲۰۱): ۵۱-۶۱.
- یعقوبی، ابوالقاسم و عبدالهی مقدم، مریم. (۱۳۹۵). «بررسی رابطه استدلال اخلاقی و رفتار اخلاقی با میانجی‌گری نظریه

شناخت اجتماعی در نوجوانان». روانشناسی مدرسه، ۵ (۲): ۱۸۲-۱۶۷.

- Bandura, A. (1999). Social Cognitive Theory of Personality. The Coherence of Personality: Social-Cognitive Bases of Consistency, Variability, and Organization, 185-241.
- Bennis, W. M., Medin, D. L., & Bartels, D. M. (2010). The Costs and Benefits of Calculation and Moral Rules. *Perspectives on Psychological Science*, 5(2), 187-202.
- Bentham, J. (2000). *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Batches. Kitchener: Batoche Books
- Blasi, A. (1980). Bridging moral cognition and moral action: A critical review of the literature. *Psychological Bulletin*, 88, 1-45.
- Bruggman, L.E., & Hart, J.K. (1996). Cheating, Lying and Moral reasoning by religious and secular high school students. *Journal of Educational Research*, 89:340-344.
- Cheng, C. (2014). The predictive effects of self-esteem, moral self, and moral reasoning on delinquent behaviors of Hong Kong young people. *International Journal of Criminology and Sociology*, 3, 133-145.
- Clark, V. L. P., Creswell, J. W., Green, D. O. N., & Shope, R. J. (2008). Mixing quantitative and qualitative approaches. *Handbook of emergent methods*, 363.
- Cohen, B. H. (2008). *Explaining Psychological Statistics*. John Wiley & Sons.
- Colby, A., & Damon, W. (1992). *Some do care: Contemporary lives of moral commitment*. New York: Free Press.
- Creswell, J. W. (2003). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*, Second Edition, And Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Dewey, J. (1985). *Democracy and Education* (1916). The middle works, 9, 4-58.
- Donner, W. (1998). Mill's Utilitarianism, in: *The Cambridge Companion to Mill*, Edited by: John Skorupski, Cambridge University Press.
- Eilertson, C.F. (2010). *Felt Moral Obligation: An Alternative Foundation for Moral Behavior*. Unpublished doctoral dissertation. Brigham Young University.
- Freud, S. (1950). *Totem and Taboo*. New York: Norton
- Frimer, J. A. Schaefer, N. K. & Oakes, H. (2014). Moral actor, selfish agent. *Journal of Personality and Social Psychology*, 106(5), 790-802.
- Gilligan, C. (1993). In *A Different Voice: Psychological theory and women's development*. Harvard University Press.

- Grady, M. P. (1998). *Qualitative and action research: A practitioner handbook*. Phi Delta Kappa International.
- Graham, J. Nosek, B. A. Haidt, J. Iyer, R. Koleva, S. & Ditto, P. H. (2011). Mapping the moral domain. *Journal of Personality and Social Psychology*, 101(2), 366- 385
- Green, S. B. (1991). How many subjects does it take to do a regression analysis? *Multivariate behavioral research*, 26(3), 499-510.
- Greene, J. D. (2015). *Moral Tribes: Emotion, Reason, and the Gap between us and Them*. New York: The Penguin Press.p, 422.
- Haidt, J. & Kesebir, S. (2010). Morality. In S. T. Fiske, D. T. Gilbert & G. Lindzey (Eds.), *Handbook of Social Psychology* (Vol. 5, pp. 797-832). New York: Wiley.
- Hardy, S. A., Carlo, G. (2005). Identity as a Source of moral motivation. *Human Development*, 48, 232–256.
- Hester, N., & Gray, K. (2020). The moral psychology of race less, genderless strangers. *Perspectives on Psychological Science*, 15(2), 216-230.
- Hume D. A. (1998). *Treatise of Human Nature*. Seldy- Biggi LA (Ed). The Clarendon, p. 100-10.
- Husserl, E. (1964). *The Idea of Phenomenology*, TR. The Hague, the Netherlands: Nijhoff.
- Janoff-Bulman, R. & Carnes, N. C. (2013). Surveying the Moral Landscape: Moral Motives and Group-Based Moralities. *Personality and Social Psychology Review*, 173, 219-236.
- Kohlberg, L. (1969). Stage and sequence: The cognitive-developmental approach to socialization. *Handbook of socialization theory and research*, 347, 480. In D. A. Goslin (Ed.), *Handbook of socialization theory and research*.
- Koten Kortenkamp, K.V., Moore, C.F. (2001). Egocentrism and anthropocentrism: moral reasoning about ecological commons dilemmas. *J Envir Psycho*. 21: 261-72.
- Lesko, N. (2012). *A cultural construction of adolescence*. Edited by Michael W. Apple, University of Wisconsin–Madison. Second edition. Taylor & Francis group, New York and London.

- Lowry, R., Peterson, M. (2011). Cost-Benefit Analysis and non-Utilitarian Ethics. *Politics, Philosophy & Economics* 11(3) 258–279. DOI: 10.1177/1470594X11416767.
- Piaget, J. (1932). *The Moral Judgement of the Child*. New York: Harcourt.
- Porter, TM. (1995). *Trust in Numbers. The Pursuit of Objectivity in Science and Public Life*. Princeton: Princeton University Press.
- Portney, PR. (2002). Benefit-Cost Analysis [Online]. Available from: URL: <http://www.econlib.org/library/Enc/BenefitCostAnalysis.html/>.
- Rai, T. S. & Fiske, A. P. (2011). Moral psychology is relationship regulation: Moral motives for unity, hierarchy, equality, and proportionality. *Psychological Review*, 118(1): 57-75.
- Rai, T. S., & Holyoak, K. J. (2013). Exposure to moral relativism compromises moral behavior. *Journal of Experimental Social Psychology*, 49(6), 995-1001.
- Rest, J. (1986). *Moral development: Advances in research and theory*, New York: McGraw-Hill.
- Santrock, J. W. (2014). *Adolescence* fifteenth edition. Published by McGraw-Hill Education, 2 Penn Plaza, New York, NY 10121. Printed in the United States of America.
- Scholl, J. A., Mederer, H. L., & Scholl, R. W. (2016). Motivating ethical behavior. *Global encyclopedia of public administration, public policy, and governance*. Cham: Springer. DOI: 10.1007/978-3-319-31816-5_2368-1.
- Skinner, B. F. (1971). Operant conditioning. *The encyclopedia of education*, 7, 29-33.
- Solomon, Robert C. (2005), *On Ethics and Living Well*, Austin: University of Texas.
- Tashakkori, A., & Teddlie, C. (2003). *Handbook of Mixed Methods in Social and Behavioral Research*, First Edition, Sage Publication Inc.
- Treviño, L. K., Weaver, G. R., Reynolds, S. J. (2006). Behavioral Ethics in Organizations: A Review. *Journal of Management*, 32 (6), DOI: 10.1177/0149206306294258.
- Treviño, L. K., Youngblood, S. A. (1990). Bad apples in bad barrels: A causal analysis of ethical decision making behavior. *Journal of Applied Psychology*, 75(4): 447-476.
- Van Manen, M. (1990). *Researching lived experience: Human science for an action sensitive pedagogy* New York, State University of New York Press.
- Vygotsky, L. S. (1962). *The Development of Scientific Concepts in Childhood*.

Weber, J., Gillespie, J. (1998). Differences in ethical beliefs, intentions, and behaviors. *Business and Society*, 37(4): 447-467.

Zerbe, R. O. (2018). A Distinction between Benefit-Cost Analysis and Cost Benefit Analysis Moral Reasoning and a Justification for Benefit Cost Analysis.

<https://www.researchgate.net/publication/315815836>.

